

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет агротехнологій та природокористування

Кафедра туризму

До захисту
Допускається
Завідувач кафедри

_____

Олександр КОВАЛЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

На тему: «**Управління якістю послуг екстремального туризму: сучасний стан та перспективи розвитку**»

Виконав:

_____

(підпис)

Марченко Є. В.

(прізвище, ініціали)

Група:

_____ **ТУР 2101-1** _____

(Науковий) керівник:

_____

(підпис)

Коваленко О. В.

(прізвище, ініціали)

ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу студенту
Марченку Єгору В'ячеславовичу

1. **Тема роботи:** «Управління якістю послуг екстремального туризму: сучасний стан та перспективи розвитку».
2. **Термін здачі студентом закінченої роботи на кафедрі:** 06.06.2025 р.
3. **Вихідні дані до роботи:** за результатами проходження виробничої практики на базі туристичного агентства «Крокуючі крізь час», та дослідженні організації та проведення турів екстремального туризму, маємо різноманітну інформацію, за допомогою якої можна розробити практичні рекомендації, щодо управління якістю послуг екстремального туризму в Україні. В процесі написання кваліфікаційної (бакалаврської) роботи використовувались різноманітні джерела інформації, такі як: наукова література, періодичні видання, інтернет-ресурси, наукові дослідження, а також проводились інтерв'ю з місцевими експертами та споживачами послуг екстремального туризму, для отримання необхідної туристичної інформації.
4. **Перелік завдань, які будуть виконуватися в роботі:** розглянути теоретичні аспекти організації та функціонування екстремального туризму; проаналізувати особливості забезпечення якості послуг екстремального туризму; розробити та представити практичні рекомендації, щодо управління якістю послуг екстремального туризму в Україні.

Керівник дипломної роботи _____ доцент Олександр КОВАЛЕНКО

Завдання прийняв до виконання _____ студент Єгор МАРЧЕНКО

Дата отримання завдання «07» жовтня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Визначення об'єкту, предмету дослідження, формулювання мети та задач кваліфікаційної роботи, складання плану	жовтень 2024	
2	Підбір та вивчення літературних джерел, законодавчої та нормативної бази	жовтень- листопад 2024	
3	Узагальнення теоретичного матеріалу з обраної теми дослідження та представлення чорнового варіанту першого розділу кваліфікаційної роботи	грудень 2024	
4	Оформлення теоретичної частини кваліфікаційної роботи, узагальнення аналітичної частини	січень-лютий 2025	
5	Завершення практичної частини кваліфікаційної роботи та подання попереднього варіанту третього розділу керівнику	березень 2025	
6	Доопрацювання теоретичного, аналітичного і практичного розділів кваліфікаційної роботи	квітень 2025	
7	Оформлення кваліфікаційної роботи, та її подання на попередній захист та рецензування	травень 2025	
8	Перевірка кваліфікаційної роботи на автентичність (подання роботи для перевірки на плагіат на кафедрі, до відділу якості освіти)	21-27 травня 2025	
9	Подання закінченої роботи та документів до неї до деканату	06 червня 2025	
10	Захист кваліфікаційної роботи	20 червня 2025	

Студент

_____ (підпис)

Єгор МАРЧЕНКО

Керівник роботи

_____ (підпис)

Олександр КОВАЛЕНКО

АНОТАЦІЯ

Марченко Є. В. «Управління якістю послуг екстремального туризму: сучасний стан та перспективи розвитку», ОПП «Туризм», спеціальність 242 «Туризм», Сумський національний аграрний університет, м. Суми, 2025 р. В даній роботі розглянуто теоретичні аспекти організації екстремального туризму, а також охарактеризовано феномен розвитку екстремального туризму який полягає у тому, що це принципово новий та перспективний напрям туристського сектора, який користується великою популярністю у багатьох країнах світу. Автор зазначає, що екстремальний туризм задовольняє потреби людини в яскравих емоціях, адреналіні та нових враженнях. Він також сприяє самопізнанню, самореалізації та подоланню внутрішніх бар'єрів. Також у роботі представлено детальний аналіз практики забезпечення якості послуг екстремального туризму, а також розглянуто поняття «якість», як найважливіша споживча характеристика послуг екстремального туризму. У кваліфікаційній роботі автором зазначено, що існує низка проблем, які потребують негайного вирішення для забезпечення якості екстремального туризму у регіоні. Автором кваліфікаційної роботи розроблено та представлено практичні рекомендації, щодо управління якістю послуг екстремального туризму в нашій країні.

Ключові слова: туризм, екстремальний туризм, послуга, якість послуг, організація туризму, екстрім-тури, дестинація, управління.

ABSTRACT

Marchenko E. V. «Management of the quality of extreme tourism services: current state and development prospects», Educational and professional program «Tourism», specialty 242 «Tourism», Sumy National Agrarian University, Sumy, 2025. This work considers the theoretical aspects of the organization of extreme tourism and characterizes the phenomenon of the development of extreme tourism, which is that it is a fundamentally new and promising direction of the tourism sector, which is very popular in many countries of the world. The author notes that extreme tourism satisfies a person's needs for bright emotions, adrenaline and new impressions. It also contributes to self-knowledge, self-realization and overcoming internal barriers. The work also presents a detailed analysis of the practice of ensuring the quality of extreme tourism services and considers the concept of "quality" as the most important consumer characteristic of extreme tourism services. In the qualification work, the author notes that there are a few problems that require immediate solutions to ensure the quality of extreme tourism in the region. The author of the qualification work has developed and presented practical recommendations for managing the quality of extreme tourism services in our country.

Keywords: tourism, extreme tourism, service, quality of services, tourism organization, extreme tours, destination, management.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	10
1.1. Теоретичні аспекти організації екстремального туризму	10
1.2. Екстремальний туризм в системі сучасного туристського споживання	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	26
2.1. Аналіз проблем організації екстремального туризму в нашій державі	26
2.2. Аналіз особливостей практики забезпечення якості послуг екстремального туризму	34
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В НАШІЙ КРАЇНІ	39
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Екстремальний туризм стрімко набирає популярності у світі, що зумовлює постійне зростання попиту на якісні та безпечні туристичні послуги. Учасники таких подорожей очікують не лише яскравих вражень, а й високого рівня професіоналізму з боку організаторів.

Оскільки екстремальні активності пов'язані з підвищеними ризиками, питання якості та безпеки набуває особливого значення. Недостатній рівень організації може призвести до серйозних загроз для здоров'я і життя туристів. Саме тому управління якістю в екстремальному туризмі стає необхідною умовою його розвитку. Воно передбачає впровадження стандартів, контроль за їх дотриманням, підвищення кваліфікації персоналу та вдосконалення інфраструктури.

В умовах сучасних викликів, таких як зміна клімату, цифровізація та глобальна конкуренція, виникає потреба в інноваційних підходах до управління якістю. Крім того, якісне обслуговування формує довіру клієнтів і позитивний імідж туристичних компаній на міжнародному ринку. Це сприяє не лише підвищенню рівня безпеки, а й сталому розвитку галузі загалом. Отже, дослідження сучасного стану та перспектив розвитку управління якістю в екстремальному туризмі є надзвичайно актуальним і практично значущим.

Аналіз літературних джерел і результатів наукових досліджень показав, що вивченням питань розвитку, функціонування та управління якістю послуг як класичного взагалі, так і екстремального туризму зокрема, а також питаннями визначення сутності та особливостями управління якістю турпослуг займались ряд авторів: Н. Богдан, І. Писаревський, С. Погасій [2], О. Бут [3], А. Глебова, А. Зозуля, М. Солодовник [4], А. Кізюн [7, 8], О. Коваленко [9], Л. Косова [10], Н. Кудла [11], О. Миргородська, М. Бобух [16], А. Мироненко [17], Д. Нагернюк [18], Н. Паньків, Н. Дрозд [19], І. Свида [20], та інші.

Метою написання даної роботи є аналіз стану та перспективи розвитку управління якістю послуг екстремального туризму в Україні.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. Розглянути теоретичні аспекти організації та функціонування екстремального туризму.
2. Проаналізувати особливості забезпечення якості послуг екстремального туризму.
3. Розробити практичні рекомендації, щодо вдосконалення процесу управління якістю послуг екстремального туризму в нашій країні.

Об'єктом дослідження є екстремальний туризм.

Предмет дослідження – аналіз стану та перспективи розвитку управління якістю послуг екстремального туризму.

Методи дослідження. У цьому дослідженні методологічна основа полягає у системному підході до вивчення проблем організації та функціонування екстремального туризму, включає методи дослідження наукової літератури, методи системного аналізу, соціологічного опитування, експертної оцінки.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Подальше вирішення питань, які пов'язані із дослідженнями в галузі екстремального туризму в Україні та окремих її регіонах. Отримані нами висновки та результати дозволяють уточнити та удосконалити процес розвитку екстремального туризму на сучасному етапі розвитку індустрії туризму нашої країни, і у можливості використання у роботі туристичних організацій, установ, підприємств, компаній розроблених нами практичних рекомендацій, щодо вдосконалення процесу управління якістю послуг екстремального туризму.

Апробація результатів дослідження. Результати даних досліджень були висвітлені в матеріалах: 1. Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку», яка проходила в м. Умань 31 жовтня 2024 р. на базі Уманського національного університету садівництва (Додаток 1); 2. VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін», яка проходила в м. Полтава 31 жовтня 2024 р. на базі Полтавського державного

аграрного університету (Додаток 2); 3. Науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ, яка проходила в м. Суми 14-18 квітня 2025 р. (Додаток 3).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань), 3 додатків, 2 таблиць, 7 рисунків. Загальний обсяг дослідження становить 50 сторінок (без додатків).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Теоретичні аспекти організації екстремального туризму

У ХХ столітті суспільство почало активно шукати нові форми відпочинку, які виходили б за межі традиційного туризму. Зросла потреба в емоційно насичених подорожах, які дарують гострі відчуття та змушують людину вийти із зони комфорту. Так сформувався новий напрям – *екстремальний туризм*, що став відповіддю на прагнення людей до пригод, ризику та незвичних вражень.

Екстремальний туризм – це порівняно молодий вид туристичної діяльності, який інтенсивно розвивається та постійно оновлюється новими напрямками, маршрутами та атракціями. Він передбачає подорожі до потенційно небезпечних місць (гірські райони, пустелі, джунглі, печери тощо) або участь у ризикованих заходах, що вимагають фізичної підготовки та психоемоційної стійкості. Як і спортивний туризм, екстремальний пов'язаний з певними видами спорту, однак ключовою особливістю є наявність реального чи уявного ризику, що викликає сильний емоційний відгук – насамперед через викид адреналіну в організмі людини [5].

У порівнянні з традиційним туризмом, який зосереджений на комфорті, культурному дозвіллі та рекреації, екстремальний туризм не потребує великих витрат на проживання, харчування чи організований сервіс. Його головною метою є унікальний досвід, гострі емоції та подолання власних обмежень.

Проте, в науковій літературі досі не сформовано єдиного визначення поняття «*екстремальний туризм*». У цьому контексті часто також використовується термін «пригодницький туризм», який, попри схожість, має важливі відмінності.

На думку української дослідниці Л. Косової, екстремальний туризм відрізняється від пригодницького передусім ступенем ризику: в екстремальному туризмі ризик є невід'ємною складовою подорожі, тоді як у пригодницькому він часто зведений до мінімуму або зовсім відсутній [10].

М. Мельник та А. Голод підкреслюють, що пригодницький туризм передбачає плановану подорож з елементами активного відпочинку (наприклад, трекінг, каякінг, сафарі), але без істотної загрози життю туриста [15].

Зарубіжні вчені також проводять чітке розмежування між цими поняттями. Так, Graham Lynch у своїй праці *The Rise of Extreme Tourism. World Nomads Contributor* зазначає, що пригодницький туризм на відміну від екстремального орієнтований на активні, але керовані види діяльності, де небезпека контролюється організаторами і залишається в межах допустимого [27]. Натомість Ch. Pleasance вказує, що екстремальний туризм включає дії з вищим рівнем ризику, де значна частина відповідальності лежить безпосередньо на туристові [29].

T. Robbins, S. Usborne та O. Barnes, аналізуючи мотивації учасників пригодницьких і екстремальних подорожей, дійшли висновку, що в екстремальному туризмі домінує потреба у відчутті небезпеки, перевірці власних меж, тоді як у пригодницькому – інтерес до нових територій, культур і взаємодії з природним середовищем [28].

Таким чином, *ключова різниця між екстремальним і пригодницьким туризмом* полягає у ступені ризику, який присутній у подорожі, а також у мотивації туриста. Якщо пригодницький туризм тяжіє до пізнавальної та рекреаційної мети, то екстремальний – до емоційного збудження, боротьби з небезпекою та самоствердження.

Отже, можна сказати, що екстремальний туризм є особливою формою активного відпочинку, яка поєднує фізичне навантаження, психологічні випробування та пошук унікального досвіду. Його популярність постійно зростає у зв'язку з глобальними змінами у потребах суспільства, зокрема – з прагненням до самореалізації, ескапізму та нових викликів у світі, що стає дедалі комфортнішим, але водночас – передбачуваним.

Як ми вже зазначали вище, попри зростаючу популярність екстремального туризму як особливого виду туристичної діяльності, на сьогодні немає єдиного загально визнаного визначення цього поняття. У науковій літературі та

практичних дослідженнях зустрічається низка формулювань, які розкривають суть екстремального туризму з різних аспектів – ризику, емоційного навантаження, місця проведення або мети подорожі. У таблиці 1.1. пропонуємо розглянути деякі з найбільш поширених визначень, запропонованих українськими та зарубіжними дослідниками.

Таблиця 1.1

Огляд визначень екстремального туризму за різними авторами

Автор	Рік	Визначення / Підхід	Ключові ознаки
Т. В. Бут	2019	Різновид активного туризму, пов'язаний з підвищеним ризиком для здоров'я та життя людини, що реалізується у складних природних умовах.	Високий ризик, складні умови, фізична підготовка
А. М. Мироненко	2020	Туристична діяльність, що супроводжується небезпекою, провокує викид адреналіну та створює ситуації, що межують з можливостями туриста.	Емоційна напруга, ризик, психологічне навантаження
П. В. Скарбик	2024	Форма активного відпочинку, що передбачає перебування у нестандартних, іноді екстремальних умовах, з потенційною загрозою здоров'ю.	Незвичне середовище, потенційна загроза, активна участь
Ch. Touchard	2023	Туризм, що включає участь у потенційно небезпечних видах активності, де елемент ризику є головним мотиваційним фактором.	Централізація ризику, мотивація – адреналін
N. Reymond	2023	Туризм з підвищеним рівнем ризику порівняно з пригодницьким, часто з мінімальною підтримкою та самостійним подоланням природних або технічних перешкод.	Самостійність, мінімальна підтримка, високий рівень безпеки
L. Graham	2023	Туризм, що базується на прагненні до сильних емоцій, перевірки власних меж і досягнення стану самореалізації через взаємодію з небезпекою.	Самореалізація, емоційне напруження, перевірка меж, природна небезпека

Джерело: сформовано автором.

Отже, аналіз різних підходів до визначення поняття «екстремальний туризм» дозволяє зробити висновок, що цей вид туристичної діяльності має низку характерних ознак, які вирізняють його серед інших форм туризму. Насамперед, йдеться про наявність підвищеного або реального ризику для життя та здоров'я учасників, що зумовлює необхідність певної фізичної та психологічної підготовки. Важливу роль відіграє активна фізична участь туриста

в усіх етапах подорожі – від самостійного планування маршруту до подолання природних або техногенних перешкод. Це не пасивне споживання туристичних послуг, а динамічний процес, у якому мандрівник часто виступає як головний організатор і виконавець водночас.

Однією з ключових рис є також висока емоційна напруга, яка супроводжує подорож – *страх, азарт, ейфорія та навіть стрес*, що виникають внаслідок ризику, стають потужним мотиватором для багатьох учасників. Не менш важливим є той факт, що в умовах екстремального туризму часто відсутній повний контроль з боку організаторів або зовнішніх структур, що відрізняє його від більш традиційних туристичних продуктів із чітко прописаними маршрутами, інструктажами та безпековими гарантіями. Це створює додаткове навантаження на туриста, який має самостійно приймати рішення у складних або небезпечних ситуаціях [3].

Окрім того, значну роль у мотиваційній складовій екстремального туризму відіграє *прагнення до самоперевірки* – перевірки власних фізичних, психоемоційних та соціальних меж, а також бажання вийти за межі звичних комфортних умов. Для багатьох учасників це спосіб не лише відпочити, а й досягти внутрішньої трансформації, випробувати себе, подолати страхи або здобути новий досвід [17].

Сукупність цих ознак дозволяє розглядати екстремальний туризм як окремий напрям у сучасній туристичній сфері, що стрімко розвивається та набуває все більшої популярності. Зростання інтересу до нього серед представників різних вікових, професійних та соціальних груп свідчить про актуальність глибшого теоретичного осмислення цього явища, подальшої класифікації його підвидів, а також розробки відповідних стандартів безпеки, етики та організації подібних мандрівок.

Екстремальний туризм тісно пов'язаний із традиційним *спортивним туризмом*, адже саме останній став основою для його формування. Спортивний туризм, як відомо, передбачає подолання складних маршрутів у природному середовищі, які включають різноманітні категорійні перешкоди – перевали,

вершини, гірські річки, печери, каньйони тощо. Він часто має змагальний характер і базується на чіткій системі класифікації маршрутів, рівнів складності та підготовки учасників [30].

Проте, попри спільне підґрунтя, *екстремальний туризм суттєво відрізняється від спортивного*, насамперед у своєму підході до організації та мети подорожей. Якщо спортивний туризм передбачає регламентованість, системність і певну спортивну мету (участь у змаганнях, виконання нормативів тощо), то екстремальний туризм позбавлений цих елементів. Він не є обов'язково частиною офіційної спортивної діяльності і часто реалізується у формі індивідуальних або групових ініціатив без жорстких правил чи обов'язкової підготовки. Таким чином, екстремальний туризм функціонує як відносно незалежний напрям, який не впливає безпосередньо на розвиток або зміну структури спортивного туризму.

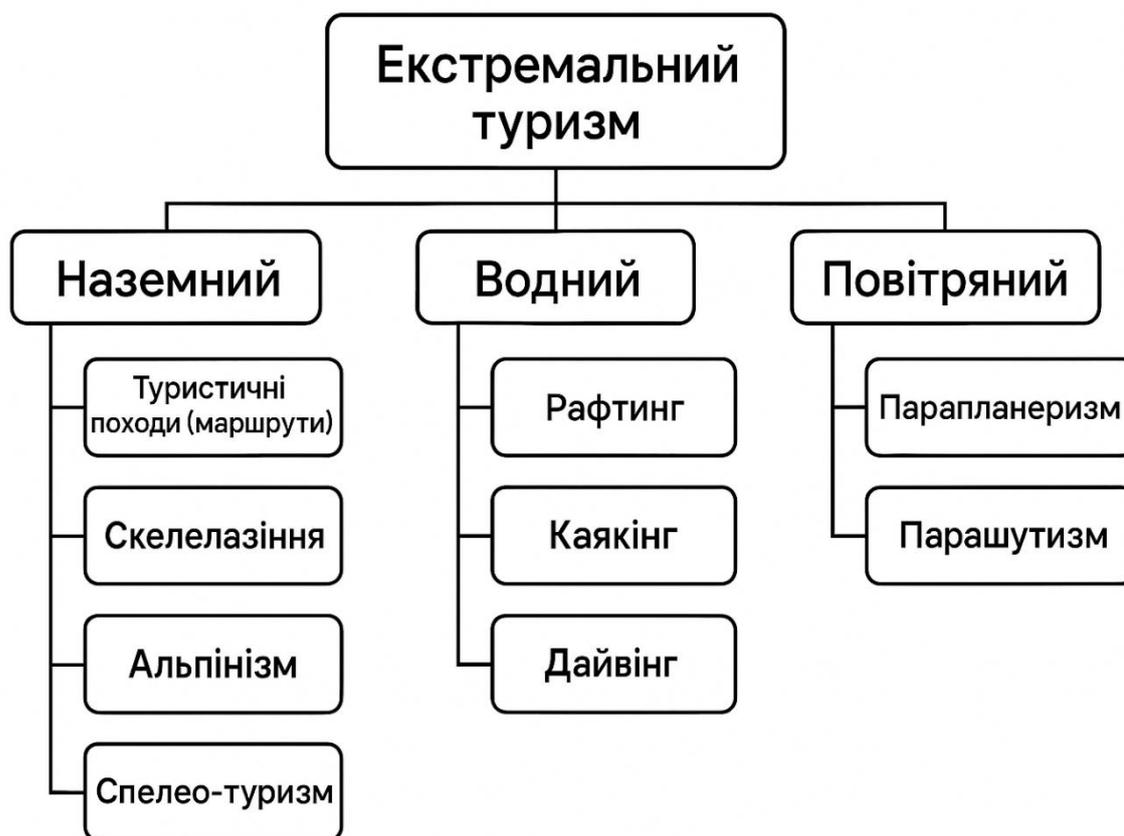
Сам термін «*extreme*» має англomовне походження і перекладається як «*крайній*», «*надмірний*», «*поза межами звичайного*». В контексті туризму це поняття набуло значення дій або активностей, що виходять за межі звичного, передбачають підвищений ризик і можуть становити загрозу для життя та здоров'я людини. Таким чином, екстремальний туризм охоплює такі форми дозвілля, які супроводжуються інтенсивними фізичними та емоційними навантаженнями, пов'язаними з ризиком і необхідністю швидкого прийняття рішень у нестандартних ситуаціях [26].

Варто також зауважити, що низка сучасних видів спорту, які набули популярності у другій половині ХХ століття, згодом були віднесені до категорії екстремальних. Серед них – *скелелазіння, стрибки з парашутом, дельтапланеризм, сноубординг, маунтінбайкінг тощо*. Спільною ознакою для цих видів активності є високий рівень ризику та необхідність спеціальної підготовки. З часом ці види спорту не лише вплинули на розвиток екстремального туризму, але й стали його невід'ємною складовою, створивши нові маршрути, атракції та туристичні продукти.

На сьогодні важко дати вичерпну класифікацію всіх форм екстремального

туризму, оскільки вони постійно доповнюються новими видами активностей. Єдиною характеристикою, яка об'єднує їх, залишається *наявність ризику*, що відрізняє екстремальні подорожі від інших, безпечніших форм туризму – таких як рекреаційний, культурно-пізнавальний чи екологічний [21].

Сфера екстремального туризму охоплює цілу низку захопливих активностей, включаючи трекінг, скельні вилазки, гірські експедиції, сплави по річках, катання на каяках, підводне плавання, відвідування печер, польоти на парашути та стрибки з висоти. Залежно від локації їх проведення, ці екстремальні види відпочинку можна згрупувати за географічними сферами: на землі, у воді та в повітрі (рис 1.1).

Рис. 1.1. Види екстремального туризму

Джерело: сформовано автором.

Отже, до різновидів екстремального туризму можна віднести такі, що відмінні один від одного за певними рівнями ризику життя, різною складністю та неймовірністю вражень, місцем та метою проведення.

Організація екстремального туризму являє собою складний та багатогранний процес, який істотно відрізняється від організації звичайних туристичних подорожей. Ключовою відмінністю є необхідність ретельного управління високим рівнем ризику та забезпечення максимальної безпеки учасників в умовах потенційної небезпеки, що вимагає особливої уваги на кожному етапі планування та здійснення туру [27].

Перш за все, надзвичайно важливим є поглиблене *планування та розробка маршрутів*. На відміну від статичних та добре відомих стандартних туристичних маршрутів, екстремальні маршрути потребують глибокого дослідження та індивідуального підходу. Це передбачає детальне вивчення місцевості, включаючи географічні та кліматичні особливості, а також потенційні небезпеки, такі як рельєф, гідрологія, метеоумови, флора та фауна.

Обов'язковою є *оцінка рівня складності маршруту*, який має відповідати фізичній та технічній підготовці учасників. Недооцінка складності може призвести до небезпечних ситуацій. Заздалегідь визначаються точки можливої евакуації та способи зв'язку в екстрених випадках, враховуючи віддаленість та складність доступу до певних ділянок. Крім того, необхідно розробляти альтернативні плани дій на випадок несприятливих погодних умов, природних катаклізмів або інших непередбачуваних обставин.

Логістика та забезпечення також є важливими аспектами планування, включаючи транспортування, проживання (за потреби), харчування, доставку спеціального спорядження, специфічного для екстремальних умов [1, с. 87].

Безумовний *пріоритет безпеки* є наріжним каменем організації екстремальних турів. Це досягається через комплекс заходів. *Кваліфіковані інструктори* проводять докладні інструктажі перед кожним етапом туру, охоплюючи техніку безпеки, правила використання спорядження, поведінку в екстремальних ситуаціях та надання першої допомоги. Ці інструктори повинні мати відповідну сертифікацію та значний практичний досвід у вибраному виді екстремальної діяльності. Учасники забезпечуються високоякісним, сертифікованим та відповідним спорядженням, яке ретельно перевіряється перед

кожним використанням. Інструктори контролюють правильність застосування спорядження учасниками. Організатори повинні мати комплексну аптечку першої допомоги, а в складних турах – забезпечити присутність медичного працівника. Розробляються чіткі протоколи дій у разі травм, нещасних випадків або інших надзвичайних ситуацій, включаючи процедури евакуації та зв'язку з рятувальними службами [23, с. 154].

Обов'язковим є *страхування* всіх учасників на випадок нещасних випадків та медичних витрат. Постійно здійснюється ретельний моніторинг погодних умов, стану місцевості та інших факторів, що можуть вплинути на безпеку. Організатори повинні бути готові до негайного коригування планів або скасування туру у разі виникнення загрози. Також встановлюються *чіткі правила та обмеження для учасників*, включаючи вимоги до фізичної підготовки, стану здоров'я та дотримання інструкцій. Організатори мають право відмовити у участі особам, які не відповідають критеріям або становлять загрозу для власної та групової безпеки [24, с. 123].

Персонал, залучений до організації та проведення екстремальних турів, повинен відповідати надзвичайно високим стандартам кваліфікації. Інструктори та гіді повинні володіти глибокими знаннями в обраній галузі, мати значний практичний досвід проведення складних маршрутів та досконало володіти необхідними технічними навичками. В екстремальних ситуаціях вони повинні проявляти лідерські якості, зберігати спокій та швидко приймати ефективні рішення. Важливими є навички чіткої комунікації, вміння керувати групою та підтримувати позитивну атмосферу, а також навички надання першої медичної допомоги. Гіді повинні мати глибокі знання про регіон проведення туру та вміти орієнтуватися на місцевості. Крім того, робота в екстремальних умовах часто пов'язана зі стресом, тому персонал повинен бути психологічно стійким та здатним зберігати самоконтроль у складних ситуаціях.

Комплексне інформування учасників про всі аспекти туру є обов'язковою умовою. Учасники повинні отримати вичерпну інформацію про програму туру, рівень його складності, необхідну підготовку, потенційні ризики та небезпеки, а

також детальний перелік необхідного особистого та групового спорядження. Їх ознайомлюють з правилами поведінки під час туру, процедурами страхування та медичного забезпечення. Обов'язковим є підписання документів, що підтверджують ознайомлення з умовами туру, потенційними ризиками та особисту відповідальність за дотримання правил безпеки [23, с. 160].

Організація екстремального туризму також повинна враховувати *етичні аспекти та принципи сталого розвитку*. Вживаються заходи для мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, включаючи правильну утилізацію відходів та дотримання правил поведінки на природних територіях. Важливо проявляти повагу до місцевої культури, а також співпрацювати з місцевими громадами, залучаючи їх до організації та обслуговування турів, що сприяє економічному розвитку регіону та збереженню його автентичності. Також проводиться просвітницька діяльність серед учасників щодо важливості збереження природної та культурної спадщини [12, с. 202].

Просування екстремальних турів вимагає особливого підходу. Маркетингові кампанії повинні акцентувати увагу на унікальному досвіді та емоціях, які отримують учасники, а також чесно відображати потенційні ризики та необхідний рівень підготовки. Важливо підкреслювати високий рівень безпеки, професіоналізм організаторів та надійність пропонованого досвіду. Ефективним інструментом залучення є *використання якісного візуального контенту*, що демонструє красу природи та емоції учасників.

Отже, екстремальний туризм є відносно новим, але активно зростаючим видом туристичної діяльності, що виник у ХХ столітті як відповідь на суспільний запит у емоційно насичених подорожах, які виводять за межі звичного комфорту. На відміну від традиційного туризму, він орієнтований на унікальний досвід, гострі емоції та подолання особистих обмежень, часто не вимагаючи значних витрат на сервіс. Важливим аспектом є відсутність єдиного наукового визначення терміну «екстремальний туризм», що часто перетинається з поняттям «пригодницький туризм», проте ключовою відмінністю є рівень ризику та мотивація туриста: в екстремальному туризмі ризик є суттєвим елементом, а

мотивацією є відчуття небезпеки та самоствердження. Різноманітність видів екстремального туризму постійно зростає, охоплюючи різні географічні сфери та види активності, проте їхньою спільною рисою залишається наявність ризику та необхідність спеціальної організації, що забезпечує безпеку учасників та мінімізує негативний вплив на навколишнє середовище..

1.2. Екстремальний туризм в системі сучасного туристського споживання

Факт існування «туризму» обумовлюється наявністю певних *людських потреб та мотивів поведінки*. Традиційно до таких прийнято відносити:

- прагнення до подорожей;
- пізнання нового;
- спілкування;
- передача та отримання досвіду;
- відновлення фізичних та психічних кондицій;
- розвитку особистості і т.п.

Людські потреби та мотиви поведінки трансформуючись у цілі людської поведінки, визначають видовий склад сучасного туризму [25, с. 187].

На сьогодні екстремальний туризм має подвійне значення у сучасному туристському споживанні. Його масові види популярні на більшості вітчизняних курортів, що спеціалізуються на пляжному або лікувально-оздоровчому туризмі, у якості підтримуючих. Пропозиція послуг екстремального туризму відбувається зазвичай, через *механізм екскурсійного обслуговування*.

Зокрема, на курорті Буковель в період літнього сезону туристам та відпочиваючим пропонується катання на парашуті або, як екскурсія одного дня, сплав гірською річкою – *рафтинг*.

Окремі види екстремального туризму визначають спеціалізацію невеликих центрів туризму. Наприклад, гірськолижний туризм визначає туристичну спеціалізацію більшості курортів Карпатського регіону. Даний вид екстремального туризму є достатньо масовим та економічно вигідним.

Екстремальний туризм, залежно від типу локацій, де він здійснюється, може бути класифікований на дві основні категорії: *той, що відбувається в природних умовах, і той, що використовує антропогенні об'єкти*. Обидва ці види діяльності характеризуються поєднанням значних фізичних зусиль та відчуттям особистого досягнення, що робить їх особливо привабливими для індивідів, які прагнуть інтенсивних переживань на свіжому повітрі [19].

Дайвінг є яскравим прикладом екстремального виду туризму, чия популярність демонструє стійке зростання (рис. 1.2.). За останні десятиліття кількість сертифікованих дайверів у світі зросла експоненціально: від кількох сотень у 1970-х роках до майже двадцяти мільйонів у 2024 році. Попри свою глобальну поширеність, дайвінг залишається відносно дорогим видом відпочинку, оскільки початкове навчання та необхідне обладнання можуть коштувати близько тисячі доларів. Однак, загалом, розвиток дайвінгу в Україні залишається на низькому рівні, а вартість занурень є досить високою.

Рис. 1.2. Дайвінг в підводному музеї м. Одеса

Джерело: [21].

Пригодницький екотуризм (рис. 1.3.) концентрується на екологічно відповідальних подорожах до природних середовищ, часто включаючи такі

активності, як спостереження за дикими тваринами, підводне плавання біля коралових рифів або дослідження тропічних лісів, боліт, заплав тощо. Ключовим аспектом цього виду екстремального туризму є акцент на збереженні природного середовища та екологічній просвіті.

Рис. 1.3. Пригодницький екотуризм у дику природу Чернігівщини

Джерело: [21].

Екстремальний культурний туризм передбачає глибоке занурення в автентичне життя, традиції та обряди корінних або ізольованих спільнот (рис. 1.4.). Це може включати проживання в сім'ях місцевих жителів, участь у традиційних церемоніях або вивчення стародавніх ремесел.

Рис. 1.4. Екстремальний культурний туризм, участь у старовинних обрядах

Джерело: [21].

Космічний туризм (рис. 1.5.), як інноваційний напрямок, відкриває можливість здійснювати подорожі за межі земної атмосфери. Хоча ця галузь ще перебуває на початковому етапі свого розвитку, технологічні досягнення в космічних польотах створюють потенціал для заможних людей отримати цей унікальний досвід.

Рис. 1.5. Космічний туризм

Джерело: [21].

Екстремальний спортивний туризм об'єднує участь у високоенергетичних видах спорту, таких як парашутні стрибки, банджі-джампінг, бейсджампінг та екстремальне лижне катання. Ці види діяльності забезпечують інтенсивний викид адреналіну та можливість випробувати власні межі.

Рис. 1.6. Різновиди екстремального спортивного туризму

Джерело: [21].

Пригодницький полярний туризм приваблює тих, хто шукає екстремальних кліматичних умов та неповторних ландшафтів полярних регіонів, таких як Антарктида та Арктика. Активності в цих регіонах можуть включати спостереження за унікальною дикою природою, піші екскурсії по льодовиках та морські подорожі на криголамах.

Згідно різноманітним даним, *послугами екстремального туризму* в системі сучасного туристського споживання здебільшого користуються молоді люди приблизно від 20 до 28 років, які просто прагнуть відпочивати, як їм подобається. Їм не важливий бюджет, вони мають невеликий дохід. Їхня головна мета – це нові враження та емоції, що контрастують із повсякденністю та відрізняються від тих, що можна отримати на стандартному відпочинку. Вони прагнуть

помірятись силами з небезпечними проявами природи [22, с. 92].

Також до *потенційних споживачів послуг екстремального туризму* відносять бізнесменів та топ-менеджерів, які прагнуть тих самих вражень, що і молодь, але можуть собі дозволити екстрим і більш дорогий, і якісно організований, і підготовлений індивідуально та оснащений за останнім словом техніки. Ці люди вирушають у трансконтинентальні експедиції, підкорюють Північний полюс або полюють на акул. Багато хто звертається до незвичайних, захоплюючих видів відпочинку вже після того, як їм набридло одноманітне лежання на пляжах, нехай навіть це пляжі Майямі або Сейшел [20].

Це пояснює все більше тяжіння попиту, особливо серед молоді, осіб які ведуть соціально активний спосіб життя, бізнесменів як осіб, найбільш схильних до синдрому накопиченої втоми, до спеціалізованих видам туризму, в тому числі екстремальному, які вони розглядають як основний *інструмент подолання стресів*. Ця тенденція характерна для всього світу, а не тільки для нашої країни.

Нещодавно фахівці Державного агентства розвитку туризму України проводили *опитування респондентів* із числа громадян, які прибували на курорти Карпатського регіону нашої держави з цілями туризму і відпочинку. За результатами аналізу опитувальників було встановлено, що пасивним видам відпочинку (лікувальному, спокійно-споглядальному) віддавали перевагу лише *30% респондентів*. А от інші *70% туристів* хотіли б обрати в якості форми відпочинку спеціалізовані види туризму, в тому числі активно-розважальному та пригодницькому – *25%*, екскурсійно-пізнавальному – *30%*, спортивно-насиченому, активному туризму із елементами екстриму – *15%* [8].

З погляду демографічних характеристик (вік) перевага спортивно-насиченому та активному туризму віддавала молодь у віці до 30 років – *63%*, а от *25%* позитивних відповідей надали респонденти у віці до 39 років [8].

Однак, масовим екстремальний туризм не може бути апріорі в силу низки об'єктивних причин, насамперед, обмеженої пропускнуої спроможності туристських ресурсів, відсутність достатнього обсягу інфраструктури. Тим не менш, він може бути достатньо масовим, щоб забезпечити необхідний рівень

економічної ефективності бізнесу. Досяжність завдання забезпечення певного рівня масовості даного виду відпочинку можлива хоча б тому, що ще 30 років тому екстремальний туризм становив, по суті, основу внутрішнього туризму нашої держави.

Отже, екстремальний туризм є різноманітним явищем, що охоплює як природні, так і антропогенні об'єкти, та приваблює людей, які шукають фізичних випробувань та гострих відчуттів. Дайвінг є показовим прикладом популярного, хоч і недешевого, виду екстремального туризму з характерною демографією освічених міських молодих людей, проте його розвиток в Україні залишається обмеженим. Крім того, текст виокремлює різні категорії екстремального туризму, такі як екотуризм, культурний, космічний, спортивний, волонтерський та полярний, кожен з яких має свої специфічні цілі та види діяльності, демонструючи широту та багатогранність цього сегменту туристичної індустрії.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Аналіз проблем організації екстремального туризму в нашій державі

Сьогодні мають місце певні проблеми організації екстремального туризму. Більшість із них є наслідком недостатньої опрацьованості теоретико-методичної бази сучасного туризму та, зокрема, екстремального туризму.

Слід зазначити, що *екстремальний туризм* розглядається сьогодні як вид спортивного туризму (хоча подібний поділ ніде нормативно не закріплений), і як самостійний вид чи, точніше, видова група туризму. Подібності екстремального туризму та спортивного туризму очевидні, але основна і, що найголовніше, істотна відмінність полягає в цілях туризму: *спортивний туризм* – це орієнтація на подолання перешкод, прагнення з'ясувати межі своїх фізичних можливостей. Спортивний туризм передбачає постійність та регулярність заняття даним видом спорту [4].

У той же час екстремальний туризм орієнтований на отримання задоволення, вражень від певних туристичних ресурсів. Але вся проблема у тому, що побачити їх, отримати максимум вражень традиційними способами не можна. Необхідно дістатися до гірських озер, підводних рифів, а для цього треба ризикнути, подолати свій страх та подолати небезпеку. Для спортивного туризму ці цілі не найголовніше. Головним є результат – я найкращий у подоланні перешкод, а все, що твориться навколо, до завершення змагань мене не турбує.

Екстремальний туризм – це поєднання в першу чергу відпочинку, подорожей та розваг, а потім вже й спорту. Основною відмінністю екстремального туризму від інших видів туризму є те, що екстремальний туризм пов'язаний з великим ризиком для життя та здоров'я туриста, ніж інші види туризму. По суті наявність ризику та небезпеки є його істотною умовою. При цьому екстремальність пояснюється дією факторів середовища, або технології, або поєднанням і тих та інших [7].

Обмежувачами розвитку екстремального туризму у нашій країні є:

- висока вартість спорядження;
- важкодоступність ресурсів;
- нерозвиненість допоміжної інфраструктури (зокрема центрів технічної підтримки);
- високий рівень супутніх (переважно, транспортних) витрат;
- природно-кліматичні особливості України, бо наш клімат встановлює рамки сезонності.

Але, в цілому, *головним обмежувачем розвитку екстремального туризму* в нашій державі є те, що більшість споживачів не знає нічого про специфіку екстремального туризму, про ризики які із ним пов'язані, про ресурси екстремального туризму які має наша країна, про те, що треба знати для занять екстремальним туризмом.

Поки що сам розвиток організаційного простору екстремального туризму здійснюється хаотично та безсистемно. По суті, його ініціаторами є самі туристи, які об'єднуються у неформальні клуби за інтересами переважно у глобальних соціальних мережах. Зокрема, існують туристські клуби, що поєднують велотуристів, каякерів, рафтерів та інші [18].

Отже, здійснивши аналіз методичної літератури, матеріалів із мережі Інтернет, опитувань туристів, даних ДАРТ, ми виділили *основні (глобальні) проблеми організації екстремального туризму:*

1. Нерозвиненість інформаційного простору екстремального туризму, у тому числі недостатній рівень інформаційного супроводу процесу організації та розвитку екстремального туризму.
2. Відсутність ефективної системи професійної підготовки кадрів та населення для здійснення екстремального туризму.
3. Нерозвиненість інфраструктури екстремального туризму.
4. Вища, порівняно з іншими видами туризму, ціна.
5. Нерозвиненість системи страхування послуг екстремального туризму.

Розглянемо більш детальніше основні проблеми організації екстремального туризму в нашій країні.

1. Нерозвиненість інформаційного простору екстремального туризму, зокрема недостатній рівень інформаційного супроводу процесу організації та розвитку екстремального туризму.

Система інформаційної підтримки екстремального туризму, що склалася на сьогодні, включає кілька рівнів. Зокрема, первинне інформування споживачів про продукт екстремального туризму здійснюється по двох каналах.

Найширшим з них є канал особистісної взаємодії, коли інформація про туристські ресурси, ризики, процеси організації та технології передається безпосередньо від споживача до споживача.

Вужчий канал первинного інформування – це коли туроператор або турагент, який укладає із споживачем договір про реалізацію туристського продукту, або від імені якого укладається цей договір, зобов'язаний своєчасно надавати споживачеві необхідну та достовірну інформацію про туристичний продукт, що забезпечує можливість його правильного вибору [16].

Однак, як правило, турфірми надають цю інформацію виключно на вимогу самого туриста. А для того, щоб отримати вичерпну інформацію, необхідно, щонайменше, мати початкові уявлення про ті чи інші види екстремального туризму, але більшість споживачів подібних знань не мають.

Згідно діючого законодавства, туристичні фірми повинні своєчасно надавати споживачу необхідну та достовірну інформацію про туристичний продукт, що забезпечує можливість його правильного вибору, у тому числі і про можливі ризики та їх наслідки для життя та здоров'я споживача у разі, якщо споживач бажає здійснити подорож, пов'язану з проходженням маршрутів, що становлять підвищену небезпеку для його життя та здоров'я (гірська та важко прохідна місцевість, спелеологічні та водні об'єкти, заняття екстремальними видами туризму та інші).

Тобто в обов'язковому порядку споживач, який виявив бажання здійснити тур, пов'язаний з екстремальними видами спорту чи туризму, як у нашій державі,

так і за її межами, якщо вони є метою подорожі, має пройти відповідний інструктаж і мати повну інформацію про те, з якими труднощами і небезпеками йому доведеться зіткнутися. Дана інформація повинна доводитися до відома споживача у наочній та доступній формі шляхом її розміщення в каталогах, довідниках, описах туристичного продукту, і навіть іншими методами. Зазвичай це лише декларується, але в переважній більшості випадків не виконується [3].

По суті, сьогодні законодавчо закріплений лише обов'язковий або добровільний інструктаж туриста з питань організації та технології екстремального туризму. І, по суті, має місце лише інформування про необхідність наявності якихось спеціальних навичок, але ніяк не їх формування.

Завдання інформаційного супроводу екстремального туризму сьогодні також виконують і органи Міністерства з надзвичайних ситуацій України, попереджаючи туристичні фірми та самих споживачів через засоби масової інформації про потенційні небезпеки, які підстерігають туристів у тих або інших областях, регіонах та на курортах. Але ця інформація розрахована виключно на професіоналів, які вже мають уявлення про небезпеку екстремального туризму, а також на організованих туристів, тоді як сьогодні багато туристів вважають за краще самостійно організовувати екстремальні тури, а туристичні фірми найчастіше зайняті лише тим, щоб доставити «на місце» якнайбільше громадян бажаючих екстремальних розваг.

Також у нашій країні поки що відсутня єдина інформаційна база про ресурси екстремального туризму, їх територіальне розміщення, інфраструктуру екстремального туризму, центри підготовки тощо.

2. Відсутність ефективної системи професійної підготовки кадрів та населення для здійснення екстремального туризму.

Переважна більшість нещасних випадків в екстремальному туризмі безпосередньо не пов'язана із високою складністю походів, маршрутами у віддалених районах, небезпечними перешкодами. На думку експертів, не надають вирішального впливу на ймовірність травматизму ні погодні умови, ні погана видимість, ні час доби. Більшою мірою травматизм обумовлений низьким

рівнем підготовки туристів, відсутністю у них необхідних знань та навичок [8].

Найчастіше рівень травматизму в екстремальному туризмі є наслідком непрофесіоналізму персоналу спеціалізованих підприємств. В нашій державі досі багато підприємців, що спеціалізуються, наприклад, на наданні послуг зі сплавів (рафтинг), дайвінгу та інших, які діють або напівлегально, або без офіційної реєстрації. Переважна більшість пропозицій – це у кращому випадку фірми-одноденки, які не мають навіть елементарних сертифікатів відповідності на обладнання та технічні засоби, що використовуються.

У переважній більшості випадків заняття екстремальним туризмом, в силу його специфіки, потребує спеціальних умінь, навичок, знання техніки проходження та обслуговування спеціальних засобів та обладнання. Дотримання цих умов може дещо нівелювати ризики, з якими завжди пов'язані послуги екстремального туризму. При цьому, як показує практика, треба готувати як інструкторів екстремального туризму, так і самих туристів [10].

Підготовка інструкторів екстремального туризму нині здійснюється у системі вищої професійної освіти, у закладах вищої освіти, що спеціалізуються на підготовці студентів за напрямками «фізична культура та спорт», «туризм». Проте матеріально-технічна база більшості таких центрів підготовки морально та фізично застаріла, польові збори проводяться надзвичайно нерегулярно через брак фінансових ресурсів. При всьому цьому спеціалізація «інструктор екстремального туризму» – це зазвичай факультативні курси, або вибіркові дисципліни.

Як наслідок щороку тисячі самодіяльних туристів-екстремалів стають жертвами своєї безтурботності та самовпевненості. При цьому, якщо для туристів-професіоналів зі статистики рівень травматизму з тяжкими та особливо тяжкими наслідками є невеликим та представлений у таблиці 2.1., то дані про травматизм самодіяльних екстремалів вихідного дня офіційною статистикою туризму не враховуються, і можна лише здогадуватися про їхній масштаб.

Таблиця 2.1.

Рівень травматизму серед туристів-професіоналів за видами екстремального туризму

Вид екстремального туризму	Рівень травматизму (%)
Піший туризм	0,04
Лижний туризм	0,05
Водний туризм	0,15
Альпінізм	0,24
Самодіяльні екстремали вихідного дня	Не враховується офіційною статистикою

Джерело: [21].

3. Нерозвиненість інфраструктури екстремального туризму.

Високий рівень спеціалізації екстремального туризму, важкодоступність об'єктів екстремального туризму, його ресурсів. однозначно потребує спеціальної інфраструктури забезпечення його здійснення. І в даному випадку йдеться не лише про спеціалізовані засоби розміщення, більшість із яких сьогодні або припинили своє існування (притулки та літні турбази), або перекваліфікувалися на елітарний відпочинок та за ціновою категорією недоступні для масового туриста, а йдеться й про пункти прокату та контролю якості інвентарю, наявність транспортної інфраструктури, служб порятунку.

Іншою проблемою нерозвиненості інфраструктури екстремального туризму є відсутність сталого зв'язку, оскільки зони покриття звичайного мобільного зв'язку часто обмежуються населеними пунктами, а туристичні маршрути дуже часто пролягають на значній відстані від житла, тривають багато днів, і у туристів дуже часто не буває можливості зв'язатися із «цивілізацією».

4. Вища, порівняно з іншими видами туризму, ціна.

Як уже зазначалося вище, екстремальний туризм відноситься до категорії спеціалізованих видів туризму. Його окремі види часто високотехнологічні та вимагають застосування спеціальних засобів та обладнання.

Якщо витрати на рекреаційний туризм формуються з таких статей, як проїзд до місця відпочинку, послуги засобів розміщення, послуги громадського

харчування, придбання сувенірів, то витрати на екстремальний туризм додатково включають витрати на первинну підготовку (наприклад, курси дайвінгу за вартістю однієї години підготовки можна порівняти з вартістю ліжко-дня розміщення, а для підготовки дайвера-аматора, за оцінками експертів, потрібно як мінімум 12-15 годин занурень), придбання спеціального обладнання та екіпірування (мінімальна вартість комплекту обладнання для дайвінгу та гідрокостюму становить від 500 до 1500 дол. США, вартість комплекту лиж та лижного костюма 800-1200 дол. США), транспортування цього устаткування [10].

Також слід враховувати, що окремі види туризму, такі як водні та повітряні, можуть здійснюватися виключно із застосуванням спеціалізованого транспорту: гелікоптери, інші повітряні засоби, вартість послуг яких значно підвищує вартість екстремального туру.

5. Нерозвиненість системи страхування послуг екстремального туризму.

Також ще однією із ключових проблем організації екстремального туризму в нашій державі є нерозвиненість системи страхування, яка сьогодні в екстремальному туризмі обмежена традиційним пакетом послуг.

Більшість страхових компаній не пропонують спеціалізованих програм, адаптованих до ризиків, пов'язаних із різними видами екстремальної активності. Це особливо актуально для таких напрямів, як альпінізм, спелеотуризм, рафтинг, скі-туринг, де рівень небезпеки значно вищий. Через відсутність належного страхового покриття туристи змушені брати на себе всі ризики, що у випадку травм або нещасних випадків може призвести до значних матеріальних витрат.

Крім того, це створює труднощі для рятувальних служб, які нерідко залишаються єдиними, хто надає допомогу без належного фінансування з боку застрахованих осіб [14].

У розвинених країнах діють обов'язкові страхові програми для екстремальних туристів, які враховують специфіку маршруту, складність умов і навіть погодні ризики. В Україні ж подібний підхід поки що не набув широкого поширення.

Також бракує взаємодії між туристичними фірмами та страховими компаніями щодо формування індивідуальних страхових планів. Через це багато туристів ігнорують страхування взагалі або обирають найдешевші пакети, які не покривають екстремальні види активності.

Отже, вирішення цієї проблеми потребує розробки нових стандартів страхування, законодавчого регулювання, а також інформування самих туристів про важливість належного страхового захисту. Без якісної страхової системи екстремальний туризм втрачає одну з основних ознак безпеки, що значно гальмує його розвиток як повноцінного туристичного продукту.

Безумовно, вищезазначені проблеми організації екстремального туризму лежать переважно у площині його якості, оскільки наявність системи інформаційної підтримки екстремального туризму, і забезпечення його безпеки, і наявність інфраструктури, і наявність системи страхування життя, майна і відповідальності туристів, та інші зазначені вище проблеми організації визначають *якість послуг екстремального туризму*.

Поки що забезпечити необхідний рівень якості послуг екстремального туризму ні виробники, ні держава через систему контрольно-наглядових органів не в змозі. Причини цього криються спочатку в тому, що створена ще за радянських часів система активних видів відпочинку та туризму не трансформувалася в дієздатну підгалузь сучасного туризму. Навпаки, вона розвивалася хаотично та безсистемно. За період реформування мала місце як позитивна, так і негативна динаміка розвитку. На тлі загального поліпшення соціально-економічної ситуації більшість виробників екстремальних послуг туризму продовжують працювати без опори на діючу нормативно-правову базу, часто нелегально і безконтрольно [3].

Це проблеми не тільки практики, а й теорії сучасного туризму, оскільки сучасна методологія та методика екстремального туризму опрацьовані виключно в частині технології організації маршрутів, але ніяк ні з погляду організації ефективного управління та розвитку.

Недостатньо поки що розроблений і теоретико-методичний апарат

екстремального туризму. Досі екстремальні види туризму розглядаються як над спеціалізовані, але не масові, які здатні забезпечити реалізацію їх реального економічного і соціального потенціалів та можливостей. У зв'язку з цим існує гостра необхідність забезпечення не лише залучення споживачів у сегмент послуг екстремального туризму, а й пропозиції послуг належної якості, здатних підвищити конкурентоспроможність як окремих туристичних центрів, так і національної індустрії туризму в цілому.

2.2. Аналіз особливостей практики забезпечення якості послуг екстремального туризму

Якість є ключовим фактором попиту послуги екстремального туризму. Про це наочно свідчать різноманітні дослідження, опитування, анкетування та статистика.

Безумовно, переважна більшість споживачів за умов наявності альтернативи свою перевагу приділятимуть дешевшим товарам. Але водночас «*якість*» завжди залишиться пріоритетним фактором у разі вибору постачальника послуг. Споживач може варіювати частоту споживання тих чи інших послуг, але в основному він дотримуватиметься звичного собі рівня «*якості*». Особливо це актуально для послуг, які не відносяться до повсякденно-необхідних, у тому числі для послуг туризму та відпочинку. Тому за будь-яких умов «*якість*» стає основною зброєю в конкурентній боротьбі, як між окремими виробниками туристських послуг, так і між цілими територіями [2, с. 14].

Водночас слід зазначити, що послуги екстремального туризму дещо відрізняються від послуг у традиційному розумінні, зокрема, за двома аспектам.

По-перше, специфічною особливістю послуг екстремального туризму є те, що споживач в активній фазі екстремального туру сам є суб'єктом надання послуги, і кінцева її якість залежатиме лише від його майстерності (наприклад, у бейсджампінгу, скайсерфінгу тощо).

По-друге, екстремальний туризм завжди пов'язаний із певним рівнем небезпеки та ризику. Цей ризик пов'язаний або з умовами середовища

здійснення конкретного виду туризму, чи його технології. І дуже часто ризик сам по собі є причиною попиту на ті чи інші екстремальні послуги туризму.

Загалом, хоч як це парадоксально звучить, якісними послуги екстремального туризму стають лише за наявності *певної небезпеки*, існування та подолання якої і визначає його цілі. Дуже часто «небезпека» і породжує відчуття, заради яких люди займаються екстремальним туризмом [6].

В результаті має місце *протиріччя*: управління якістю послуг екстремального туризму спрямовано на забезпечення безпеки послуг, у яких наявність «небезпеки» та «ризик» є суттєвим фактором споживчої привабливості.

Більшість туристів-екстремалів, особливо зі стажем, незалежно від своїх соціально-демографічних характеристик орієнтовані на екстрим через можливість постійно відчувати ризик небезпеки та отримувати від цього певну дозу адреналіну. Саме почуття постійної небезпеки їх і приваблює. Тому в екстремальному туризмі існує прямо пропорційна залежність між рівнем небезпеки та якістю відчуттів.

Якість послуг екстремального туризму є похідною безлічі внутрішніх та зовнішніх факторів. У разі *зовнішніх факторів* йдеться про нестачі досвіду та низької підготовленості супроводжуючих осіб, непроробленості маршруту, недостатності якості картографічного матеріалу, спорядження, харчування, медичного забезпечення, систем порятунку, ігноруванні факторів середовища екстремального туру та кліматичних факторів і т.п. *До факторів другої групи* належать недоліки самого туриста, тобто низький рівень його технічної, тактичної та фізичної підготовленості, морально-психологічної стійкості, надмірної переоцінки власного здоров'я та інше [11, с. 174].

Безперечно, людський фактор завжди є основним, але однозначно зводити недоліки обслуговування тільки до нього не можна, оскільки якість послуг екстремального туризму може бути зіпсовано також дією об'єктивних причин, так званими форс-мажорними обставинами, а також випадковостями: ударом каменю, укусом тварини, потраплянням води в дихальні шляхи та інше.

Слід наголосити, що нескінченно *максимізувати якість недоцільно*. З одного боку, це досить дорого. І послуги екстремального туризму за своїми вартісними характеристиками можуть стати ще більш не привабливими для туристів. З іншого боку, можна покращувати якість послуг за рахунок посилення заходів та ступеня безпеки. Але не має ніяких гарантій від досягнення меж, коли збільшення ступеня безпеки приведе до обмеження свободи пересування туриста, зниження рівня ризику, що також автоматично означатиме зниження рівня якості.

Тому має бути знайдена *золота середина* між доцільним та необхідним. І діяльність із забезпечення якості екстремальних послуг туризму має зводитися до виконання певних дій із гарантування та підтримання певного рівня якості через мінімізацію ризику загроз при гарантії надійного, стійкого та ефективного задоволення потреб туристів. Тобто необхідно забезпечити управління якістю, в рамках якої могло б бути досягнуто узгодження інтересів держави, суспільства та самих туристів [11, с. 201].

Сьогодні на проблему якості послуг екстремального туризму звернули увагу вже у багатьох державах (США, Німеччина, Франція, Великобританія, Норвегія та інші), для яких, по суті, існує одна загальна проблема: поряд із законослухняними підприємцями на ринок послуг екстремального туризму в силу їх занадто високої прибутковості потягнулися пройдисвіти. В результаті відбулося *формування комплексної законодавчої бази захисту прав туристів та суспільства*, що обмежили безумство перших та недобросовісну конкуренцію між виробниками послуг. Зокрема, для останніх були встановлені чіткі вимоги ліцензування своєї діяльності у сфері туризму, якщо така належить до надання послуг екстремального туризму. В результаті до теперішнього часу у світі накопичений досить великий досвід забезпечення якості туристичних послуг.

У нашій країні якість туристичних послуг регламентується *Законом України «Про захист прав споживачів»*, відповідно до якого сторони – організатори туристичного обслуговування інформують туристів про якісні характеристики туристичного продукту. За невиконання обов'язків щодо

своєчасного інформування споживачів туроператор, а у встановлених законом межах і турагент, можуть бути піддані адміністративному покаранню [22, с. 31].

Також дуже часто послуги екстремального туризму надаються у формі або у структурі екскурсійного туру. При цьому все забезпечення якістю зводиться до заповнення (і то не завжди) журналу проведення інструктажу туристів-екскурсантів.

Слід зазначити, що якість туристичного обслуговування багато в чому залежить від наявності можливості компенсувати шкоду, яка може виникнути у процесі надання самих послуг. При цьому може йти як про шкоду життю, здоров'ю, так і майну самих туристів чи третіх осіб. Для екстремального туризму, пов'язаного з певним рівнем ризику, необхідність забезпечення можливості компенсації збитків – питання надзвичайно актуальне.

У всьому світі *компенсація збитків* здійснюється через систему туристичного страхування. У переважній більшості країн світу *страховий поліс* – необхідна складова туристичного сервісу, що гарантує туристам (мандрівникам) безпеку та комфорт. Причому страхується не тільки життя та здоров'я туристів, а й їхнє майно, відповідальність перед третіми особами (якийсь варіант обов'язкового страхування автоцивілки), ризик втрат від протиправних дій третіх осіб та інше. Так, у США діє понад 8000 страхових компаній, які займаються, крім іншого, страхуванням майна туристів.

Безперечно, система страхування існує і в нашій країні. Вона представлена двома *традиційними формами* туристичного страхового обслуговування:

- компенсаційним;
- сервісним (або сприяння).

Перша форма – *компенсаційне страхування* – передбачає оплату всіх витрат самим туристом з наступною їх компенсацією при поверненні до регіону проживання. Це вкрай незручно, потребує резервування досить великої суми коштів у разі виникнення страхового випадку.

При сервісному страхуванні діє більш спрощена схема, яка не потребує резервування. Так, уклавши договір або контракт з страховою компанією, у разі

виникнення страхового випадку достатньо зателефонувати до однієї з диспетчерських служб, повідомити номер свого поліса, прізвище, і туристу буде надана вся необхідна допомога. Подібна форма страхування туристів у більшості країн є обов'язковою [24, с.45].

Іншою проблемою страхування туристів є те, що сьогодні на вітчизняному ринку діє мало страхових компаній, які реально можуть надати дієве страхування хоча б при поїздках до зарубіжні країни. Більшість інших компаній вдають, що проблеми страхування туристів не існує, і в гонитві за низькими цінами на тури фактично чекають майбутнього нещасного випадку, по суті свідомо обманюючи туристів та діючи на свій ризик.

У результаті можна констатувати той факт, що в Україні, на жаль, управління якістю послуг екстремального туризму поки що *на недостатньому рівні*. Нормативно-правова база, що регулює питання управління та забезпечення якості, поки не охоплює всього спектру цієї діяльності, не стимулює до прийняття нових законів та внесення поправок у діючі.

Приблизно те саме можна сказати і про організаційне середовище, яке хоча і представлене великою кількістю структур, але обмежена рамками контролю над безпекою, тоді як діяльність з управління якістю багатогранніша. При цьому, незважаючи на те, що для розвитку даного виду туризму потрібно дієвий комплексний організаційно-економічний механізм управління та механізм управління якістю, зокрема, вже сьогодні, проте поки що на державному рівні питання про необхідність розгляду окремих приватних проблем організації екстремального туризму лише ставиться.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В НАШІЙ КРАЇНІ

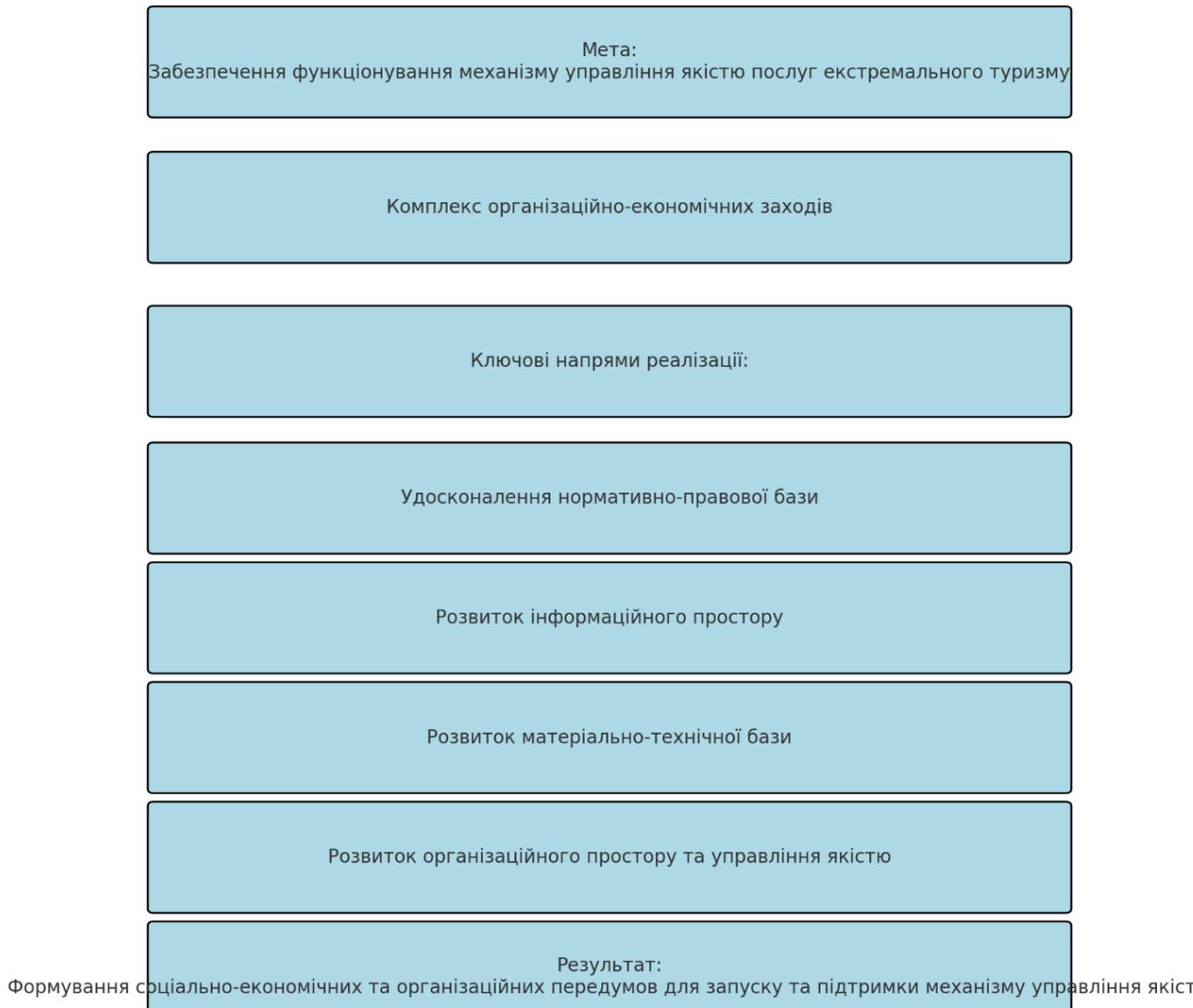
З метою забезпечення функціонування механізму управління якістю послуг екстремального туризму нами в рамках даної кваліфікаційної роботи запропоновано комплекс конкретних організаційно-економічних заходів, реалізація яких дозволить, на наш погляд, забезпечити формування необхідних соціально-економічних та організаційних передумов для його запуску, а також подальшої підтримки його дієздатності та результативності.

У цьому комплексі заходів можна виділити *кілька ключових напрямів* (рис. 3.1):

1. Удосконалення нормативно-правової бази забезпечення якості послуг екстремального туризму;
2. Розвиток інформаційного простору здійснення екстремального туризму;
3. Розвиток матеріально-технічної бази екстремального туризму;
4. Розвиток організаційного простору екстремального туризму в цілому та управління якістю зокрема.

1. Удосконалення нормативно-правової бази забезпечення якості послуг екстремального туризму. В даний час досить опрацьоване і, що найголовніше, конкретизоване стосовно екстремального туризму в цілому, його видів та окремих аспектів організації, забезпечення якості, за винятком лише безпеки, бо законодавча база в нашій державі відсутня.

Для відокремлення екстремального туризму від інших видів туризму та екстремальних видів спорту потрібна чітка конкретизація та правове закріплення у чинному законодавстві самої *категорії «екстремальний туризм»* та його видів. Також потрібна розробка та прийняття стандартів якості послуг екстремального туризму, зокрема структурованих за його видами.

Рис. 3.1. Комплекс організаційно-економічних заходів для забезпечення функціонування механізму управління якістю послуг екстремального туризму

Джерело: сформовано автором.

Одночасно з цим необхідно забезпечити розподіл та законодавче закріплення *обов'язків та відповідальності за забезпечення якості послуг* при організації та веденні даного виду туристської діяльності між державними, регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування, підприємцями та погоджувальними структурами. При цьому необхідно, окрім розширення номенклатури особистісного страхування туристів, законодавчо

закріпити вимогу *соціальної відповідальності самих туристів* перед державою та суспільством.

Зокрема, йдеться про необхідність запровадити механізм компенсації суспільних витрат на врятування туристів-екстремалів. Тобто запровадити *обов'язкове страхування їхньої цивільної відповідальності*. У разі ж, якщо відповідний поліс у туриста буде відсутній, то, безумовно, його порятунок має виконуватися за рахунок держави, але з подальшим стягненням із постраждалого чи відповідальних осіб сум, витрачених на пошуково-рятувальні та відновлювальні заходи, у тому числі із зверненням стягнення за рахунок їх майна. Вважаємо, що цей захід не матиме серйозних негативних наслідків і не відлякає споживачів.

Також як один із основних заходів щодо забезпечення функціонування механізму управління якістю послуг екстремального туризму є, через високу ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій та заподіяння шкоди правам, законним інтересам, здоров'ю громадян, культурній спадщині, необхідність встановлення у чинному законодавстві норм, що закріплюють вимогу *ліцензування діяльності з надання послуг та сертифікації послуг екстремального туризму*.

Але ліцензія не є єдиним документом, на підставі якого туроператор чи турагент можуть здійснювати свою діяльність. Необхідно також пройти *стандартизацію та сертифікацію послуг екстремального туризму*. Спростити процедуру останньої, зробити її більш доступною та швидкою для виробників послуг екстремального туризму. Необхідною є і *паспортизація ресурсів та об'єктів екстремального туризму*, яку необхідно виконати і для розвитку інформаційного простору екстремального туризму в тому числі.

2. *Розвиток інформаційного простору здійснення екстремального туризму*. Необхідно провести не лише *розмежування територій*, на яких розвинений екстремальний туризм, та територій, на яких ведеться звичайна туристська діяльність, а також *інвентаризацію ресурсів екстремального туризму*, у тому числі за окремими видами; визначити та класифікувати за

певними критеріям «якості вражень» та «складності» маршрути, виконати їх паспортизацію.

Також необхідно забезпечити розробку та розміщення, з метою маркування, ресурсів екстремального туризму, системи стандартних знаків та графічних символів. При цьому подібна система повинна корелювати з аналогічними системами, прийнятими та застосовуваними Міжнародною туристичною організацією у координації з Міжнародною організацією стандартизації. Цей захід необхідний для забезпечення прозорості вітчизняного екстремального туризму для іноземних та вітчизняних туристів.

Найпростіше маркування та класифікація, у тому числі за методиками, вже апробованим для спортивного туризму, маршрутів та ресурсів екстремального туризму, дозволить чітко розділити туристичні потоки, зробити відвідування окремих центрів та маршрутів екстремального туризму більше масовим, не відмовляючись від складних маршрутів, які зможуть туристи відвідувати послідовно, у міру накопичення необхідного досвіду і практичних навичок.

Головним напрямком для «безпеки» маршрутів на даний момент може бути послідовний і планомірний *благоустрій* найбільш популярних трас походів, спорудження найпростіших опорних пунктів для відпочинку.

Також сьогодні потрібне створення ефективної *системи комплексного «on-line» моніторингу екстремального туризму*, орієнтованої не тільки на збір статистичної інформації, структура якої має формуватися з урахуванням рекомендацій Міжнародної туристичної організації та Статистичної комісії ООН, про стан туристських ресурсів, туристських потоках, надзвичайних ситуаціях та інше, а й на забезпечення своєчасного інформування суб'єктів господарювання та споживачів про всі зміни організаційно-правового поля екстремального туризму, стан туристських ресурсів, ситуативно виникаючі обмеження здійснення туристської діяльності у тих чи інших районах нашої країни.

3. *Розвиток матеріально-технічної бази екстремального туризму.* В

даному випадку йдеться не лише про необхідність *гарантувати забезпечення туристів, рятувальників, виробників послуг, центрів підготовки обладнанням та спорядженням необхідного рівня якості*, але також *створення організаційно-економічних передумов* для відновлення допоміжної інфраструктури екстремального туризму, у тому числі туристичних засобів розміщення: притулків, гірських та прибережних турбаз, відновлення системи туристичних поїздів тощо.

Як засіб забезпечення якості, крім сертифікації засобів розміщення, доцільним є *запровадження регулярного контролю* за машинами, обладнанням, транспортними засобами та інвентарем, що використовуються при наданні послуг екстремального туризму. Зокрема, доцільним є проведення щоденного огляду маломірних судів, задіяних на надання послуг населенню, за аналогією до щоденного передрейсового огляду автобусів, які перевозять пасажирів.

4. Розвиток організаційного простору екстремального туризму в цілому та управління якістю зокрема. Насамперед необхідно створення організаційних передумов для забезпечення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації професійних кадрів, керівних працівників та фахівців сфери екстремального туризму.

Крім цього, необхідні суттєві корективи до системи взаємодії туристів, які займаються екстремальними видами туризму, та рятувальних контрольних наглядних служб. Зокрема, потребує вдосконалення діюча технологія постановки туристичних груп на облік у відділеннях регіональних пошуково-рятувальних загонів МНС, оскільки через бюрократичних процедур групи часто оминають місця дислокації структур МНС, що позначається на динаміці нещасних випадків.

Тому пропонується використати варіант «повідомлення» за 15 днів до виходу на маршрут територіальних органів МНС шляхом спрямування повідомлення про маршрут групи, її склад, наявність професійних навичок у членів групи, наявності запасів та технічного оснащення, засобів зв'язку, контрольних термінів та запасних варіантах.

В цілому, необхідний для реалізації комплекс організаційно-економічних заходів спрямовано забезпечення своєчасного інформування зацікавлених осіб про всі аспекти організації екстремального туризму та його видів, забезпечення координації взаємодії структур, що входять до складу суб'єкта механізму управління якістю послуг екстремального туризму, забезпечення систематичного контролю за рівнем якості послуг, як потенційним (плановим), так і фактичним, з урахуванням специфіки обслуговуючих структур, а також підвищення результативності вже реалізованих сьогодні функцій та завдань.

Таким чином, розроблений комплекс заходів організаційної, нормативно-правової та економічної спрямованості, є однією з ланок системи управління якістю надання туристичних послуг сфери екстремального туризму.

ВИСНОВКИ

1. Розглянувши теоретичні аспекти організації та функціонування екстремального туризму, можна зробити висновки про те, що екстремальний туризм являє собою динамічний та різноманітний сегмент туристичної індустрії, що охоплює широкий спектр активностей у природних та антропогенних локаціях, задовольняючи зростаючий попит на емоційно насичені подорожі, пов'язані з фізичними випробуваннями та гострими відчуттями. На відміну від традиційного туризму, де головним є комфорт та культурне збагачення, екстремальний туризм фокусується на унікальному досвіді, подоланні особистих меж та отриманні сильних емоцій, часто пов'язаних з ризиком.

Важливим аспектом є розмежування між екстремальним та пригодницьким туризмом, де ключовим критерієм виступає рівень ризику та мотивація учасників: в екстремальному туризмі ризик є невід'ємною складовою, а прагнення до відчуття небезпеки та самоствердження є домінуючими мотивами. Різноманітність видів екстремального туризму постійно розширюється, включаючи екотуризм, культурний, космічний, спортивний, волонтерський та полярний, кожен з яких має свої особливості та цілі.

Організація екстремальних турів є складним та відповідальним процесом, що вимагає ретельного планування, забезпечення високого рівня безпеки, залучення кваліфікованого персоналу, комплексного інформування учасників та дотримання етичних норм сталого розвитку. Пріоритет безпеки є визначальним, включаючи професійний інструктаж, надання сертифікованого спорядження, медичне забезпечення та обов'язкове страхування. Зростаюча популярність екстремального туризму підкреслює необхідність подальшого теоретичного осмислення цього явища, класифікації його підвидів та розробки відповідних стандартів безпеки та організації таких подорожей.

2. Проаналізувавши особливості забезпечення якості послуг екстремального туризму ми виокремили низку важливих висновків щодо організації та розвитку екстремального туризму, особливо в Україні. Перш за все, існує значна проблема з недостатньою теоретико-методичною базою

екстремального туризму, що призводить до плутанини у його визначенні та відсутності чіткого нормативного закріплення. Однією з ключових проблем є нерозвиненість інформаційного простору, що проявляється у недостатньому інформуванні споживачів про специфіку, ризики та можливості екстремального туризму в Україні. Крім того, відсутня ефективна система професійної підготовки кадрів як для інструкторів, так і для самих туристів, що підвищує ризик травматизму.

Інфраструктура екстремального туризму в країні також знаходиться на низькому рівні розвитку, включаючи відсутність доступних спеціалізованих засобів розміщення, пунктів прокату якісного спорядження, транспортної інфраструктури та надійного зв'язку у віддалених районах. Висока вартість спорядження та супутніх витрат робить екстремальний туризм менш доступним для широкого кола споживачів. Додатковою проблемою є нерозвиненість системи страхування, яка б враховувала специфічні ризики екстремальних видів діяльності, що змушує туристів брати на себе значні фінансові ризики. Розвиток організаційного простору екстремального туризму відбувається хаотично, переважно за ініціативою самих туристів, об'єднаних у неформальні клуби.

Загалом, якість послуг екстремального туризму в Україні залишається на недостатньому рівні через відсутність комплексного підходу до управління якістю, слабку нормативно-правову базу та недостатню увагу з боку держави. Незважаючи на зростаючий інтерес до екстремального туризму, невирішеність зазначених проблем суттєво гальмує його повноцінний розвиток та реалізацію економічного і соціального потенціалу. Для покращення ситуації необхідна розробка комплексних стратегій, спрямованих на інформаційне забезпечення, підготовку кадрів, розвиток інфраструктури, вдосконалення системи страхування та законодавчого регулювання.

3. Нами були розроблені практичні рекомендації, щодо вдосконалення процесу управління якістю послуг екстремального туризму в нашій країні. З метою забезпечення ефективного функціонування механізму управління якістю послуг екстремального туризму, пропонується комплекс взаємопов'язаних

організаційно-економічних заходів. Реалізація цього комплексу створить необхідні соціально-економічні та організаційні передумови для успішного запуску та подальшої підтримки стабільної й результативної роботи даного механізму.

Ключовими напрямками визначено чотири стратегічні вектори: удосконалення нормативно-правової бази, розвиток інформаційного простору, розбудова матеріально-технічної бази та оптимізація організаційного простору екстремального туризму загалом, включаючи аспекти управління якістю. У контексті нормативно-правового забезпечення наголошується на нагальній потребі чіткого законодавчого визначення терміну «екстремальний туризм» та його видів, а також розробки галузевих стандартів якості. Одночасно пропонується розподілити відповідальність за забезпечення якості між різними рівнями влади та підприємцями, а також запровадити обов'язкове страхування цивільної відповідальності туристів-екстремалів. Для розвитку інформаційного простору важливим є розмежування територій, інвентаризація ресурсів, класифікація маршрутів та створення уніфікованої системи маркування, а також запровадження ефективного онлайн-моніторингу. Розбудова матеріально-технічної бази передбачає не лише забезпечення якісним обладнанням, але й відновлення допоміжної інфраструктури та систематичний контроль за технічним станом використовуваних засобів. В організаційному плані ключовим є підготовка кваліфікованих кадрів та оптимізація взаємодії туристів з рятувальними службами, зокрема через спрощення процедури постановки на облік.

Таким чином, запропонований комплекс заходів, що охоплює нормативно-правові, інформаційні, матеріально-технічні та організаційні аспекти, є важливим кроком у формуванні дієвої системи управління якістю в сфері екстремального туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богатирьова Г. А., Головань М. Г., Горіна Г. О., Литвинова-Головань О. П., Снігур К. В., Крижимінська Є. Г. Спеціалізований туризм : навчальний посібник. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2021. 173 с.
2. Богдан Н. М., Писаревський І. М., Погасій С. О. Управління якістю туристських послуг : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 340 с.
3. Бут Т. В. Визначення проблем та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. №1 (07). С. 18-30.
4. Глебова А. О., Зозуля А. В., Солодовник М. О. Сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні та світі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Випуск 6 (11). С. 3-8.
5. Даниленко В., Кукуруза А. Види та особливості екстремального туризму. *Управління розвитком соціально-економічних систем*. Матеріали VIII Міжн. наук.-практ. конф., 21 березня 2024 р. Харків : ДБТУ. 2024. Ч.2. С. 682-684.
6. Долинська О., Біницька О., Гільберг Т. Управління якістю туристичних послуг: сучасні тенденції. *Економіка та суспільство*. 2024. №65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-7> (дата звернення 11.11.2024 р.).
7. Кізюн А. Г. Подільське Придністер'я, як модельний регіон для розвитку екстремального туризму. *Географія та туризм*. 2022. №67. С. 18-25.
8. Кізюн А. Г. Тенденції розвитку світового екстремального туризму : проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2021. №29. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-23> (дата звернення 22.10.2024 р.).
9. Коваленко О. В., Марченко Є. В. «Якість» як найважливіша споживча характеристика послуг екстремального туризму. *Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку*. Збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. інт.-конф., 31 жовтня 2024 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2024. С. 44-46.
10. Косова Л. С. Екстремальний туризм і ризику. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2019. №39. С.

134-148.

11. Кудла Н. Є. Управління якістю в туризмі : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 328 с.

12. Мальська М. П., Паньків Н. М., Ховалко А. Б. Світовий досвід розвитку туризму : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 243 с.

13. Марченко Є. В. Забезпечення якості послуг в системі екстремального туризму. Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ, 14-18 квітня 2025 р. Суми, 2025. С. 121.

14. Марченко Є. В. Екстремальний туризм в системі сучасного туристичного бізнесу. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін: Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 31 жовтня 2024 р. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 143.

15. Мельник М., Голод, А. Пригодницький туризм: засади інноваційного розвитку. *Економіка та суспільство*. (2024). №70. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-91> (дата звернення 12.11.2024 р.).

16. Миргородська О., Бобух М. Екстремальний туризм як світовий тренд. *Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні*. Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 25 квітня 2023 р. Херсон : ХДАЕУ, 2023. С.103-104.

17. Мироненко А. М. Екстремальний туризм. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір*. Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 14 травня 2020 р. Запоріжжя : Видавництво Хортицької національної академії, 2020. С.635-636.

18. Нагернюк Д. В. Особливості розвитку екстремального туризму в Україні. *Збірник наукових праць УНУС. Економіка*. 2020.№ 96, Ч. 2. С. 178-190.

19. Паньків Н., Дрозд Н. Тенденції розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2022. Том 312, №6 (1). С. 130-145.

20. Свида І. В. Сучасні форми екстремального туризму в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. URL:

http://tourlib.net/statti_ukr/svyda2.htm (дата звернення 02.02.2024 р.).

21. Скарбик П. Посібник з екстремального туризму: поради та рекомендації. *Український технологічний портал iTechua*. URL: <https://itechua.com/other/234594> (дата звернення 02.02.2024 р.).

22. Снігур К. В., Романуха О. М., Ніколайчук О. А., Богатирьова Г. А. Організація туристичної діяльності: методика та практика : навч. посіб. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 159 с.

23. Торяник В. М., Джинджоян В. В. Безпека туризму : навчальний посібник. Дніпро : ВВПЗ «ДГУ», 2018. 284 с.

24. Чорненька Н. В. Безпека туризму : навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 188 с.

25. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму. Київ : Знання, 2018. 334 с.

26. Touchard, Ch. (2024). We Know The Risks – So Why Is Extreme Tourism So Popular? Worldcrunch (Food / Travel). URL: <https://worldcrunch.com/food-travel/extreme-tourism-titanic-submarine/> (дата звернення 17.01.2025 р.).

27. Graham, Lynch (2023). The Rise of Extreme Tourism. World Nomads Contributor. URL: <https://www.worldnomads.com/in-the-news/media-releases/extreme-tourism> (дата звернення 17.01.2025 р.).

28. Robbins, T., Osborne, S. and Barnes, O. (2023). Extreme tourism: «If it was safe, that's not an adventure». The Financial Times Limited. URL: <https://www.ft.com/content/aece0bb8-0e0d-4b31-a1e1-00a92d135902> (дата звернення 18.01.2025 р.).

29. Pleasance, Ch. (2023). The deadly rise of «extreme tourism». Mail Online. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-12226483/The-deadly-rise-extreme-tourism-wealthy-elite-lured-danger.html> (дата звернення 18.01.2025).

30. Reymond, N. (2023). Extreme tourism: Integrating ethical perspectives in boundless thrills. EHL Hospitality Business School. URL: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/extreme-tourism-ethical-considerations-in-mind>

Апробація результатів дослідження

Уманський національний університет садівництва

Факультет менеджменту

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції

31 жовтня 2024 року

Умань-2024

УДК 338.48:640.43
С83

Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського національного університету садівництва (протокол №2 від 25 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія:

Транченко Л.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва;

Кожухівська Р.Б. – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва;

Саковська О.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва;

Тимчук С.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва.

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії збірника.

С83 **Стратегічні** перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку: збірник матеріалів Всеукр. наук.-прак. інт.-конф., 31 жовтня 2024 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2024. 482 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку» 31 жовтня 2024 року подано тези доповідей учених, науковців, наукових співробітників, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти щодо теоретичних та практичних аспектів інноваційного розвитку туристичного бізнесу, рекреаційної сфери та готельно-ресторанної індустрії в Україні.

Збірник присвячено 10-річчю кафедри туризму та готельно-ресторанної справи та 180-й річниці від дня заснування Уманського національного університету садівництва.

Видання рекомендоване для осіб, які займаються дослідженнями у сфері туризму, рекреації та індустрії гостинності.

УДК 338.48:640.43

©УНУС, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

<i>Andriushyna D.</i>	
HISTORY, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT	13
<i>Bublyk V.</i>	
TOURISM DEVELOPMENT IN DNIPRO	14
<i>Homon P.</i>	
DEVELOPMENT OF THE HOTEL BUSINESS IN UKRAINE: A EUROPEAN EXAMPLE	16
<i>Martyniak Y.</i>	
HISTORY, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE	18
<i>Udovenko I., Borovuk P., Shemyakin M.V., Prokopenko N.A.</i>	
WSPÓŁCZESNE PROBLEMY PROGNOZOWANIA UŻYTKOWANIA GRUNTÓW	19
<i>Vetsner S.</i>	
TOURISM IN UKRAINE: HISTORY, CURRENT STATE, AND DEVELOPMENT PROSPECTS	21
<i>Білавець Д.С.</i>	
ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В СВІТОВУ ІНДУСТРІЮ ТУРИЗМУ	22
<i>Гаталяк О.М., Гашеч Н.М.</i>	
МІСЬКИЙ ТУРИЗМ ЛЬВІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПРОМАДИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	25
<i>Гонца О.І.</i>	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	28
<i>Гурський Д.О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АКТИВНОГО ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	31
<i>Демченко К.С.</i>	
СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ	34
<i>Діхтяренко О.В.</i>	
РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	36
<i>Калабійка В.В.</i>	
ІСТОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ПІЦИ ЯК ЕЛЕМЕНТА ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІТАЛІЇ	37
<i>Катожанський М.А.</i>	
ЕТАПИ ЗАРОДЖЕННЯ СВІТОВОЇ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ	39
<i>Кібабля К.В.</i>	
АДАПТАЦІЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ДО УМОВ ВІЙНИ	41
<i>Коваленко О.В., Марченко Є.В.</i>	
«ЯКІСТЬ» ЯК НАЙВАЖЛИВІША СПОЖИВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЛУГ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	44
<i>Кожухівська Р.Б.</i>	
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	46
<i>Козяревич А.М.</i>	
НАЙПОПУЛЯРНІШІ ГОТЕЛЬНІ МЕРЕЖІ В СВІТІ	48
<i>Льобченко В.В.</i>	
ПОТЕНЦІАЛ ВИННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	49
<i>Малахіні Г.А.</i>	
РОЗДІЛЕНИЙ КІПР: НАСЛІДКИ ВТОРГНЕННЯ ТУРЕЧЧИНИ В 1974 Р. ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС КІПРУ	51
<i>Непочатенко В.О.</i>	
ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	54
<i>Понтус О.В.</i>	
СІЛЬСЬКИЙ (ЗЕЛЕНИЙ) ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ	57
<i>Стадних Я.Д.</i>	
ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ	58
<i>Тарасенко С.В.</i>	
ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	60

2. Козлова І.М., Велика О.Ю., Козлов Н.В. Особливості стратегічного розвитку підприємств в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2023. №5. С. 134-140.
3. Кулініч Т.В., Тимчина Ю.А. Концепція адаптивної стратегії конкуренції виробничо-комерційного підприємства. *Трансформаційна економіка*. 2023. №. 5 (05). С. 63-68.
4. Пригара О., Ярош-Дмитренко Л. Стратегії адаптації бізнесу в турбулентному ринковому середовищі під час війни в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 2(223), 2023. С. 108-114. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2023/223-2/14>

Коваленко О.В.,

к.пед.н., доцент,

Марченко Є.В.,

здобувач вищої освіти,

Сумський національний аграрний університет

«ЯКІСТЬ» ЯК НАЙВАЖЛИВІША СПОЖИВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЛУГ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

На даний момент, основним фактором, який стримує розвиток екстремального туризму в нашій країні, поряд із традиційно завищеними цінами, є низький рівень якості послуг. Ця проблема не обмежується якимось окремим аспектом, наприклад, недостатнім рівнем безпеки чи відсутністю інфраструктури, нерозвиненістю системи підготовки кадрів чи нерозвиненістю інформаційного середовища тощо. Вона є комплексною та системною і, в силу специфіки екстремального туризму, має серйозні негативні наслідки, причому не лише економічного характеру, а й ті, які пов'язані із втратою здоров'я та загибеллю людей.

Сьогодні основними чинниками конкурентоспроможності туристських послуг є «ціна» та «якість». Незважаючи на всілякі кризи, вони залишаються основними регуляторами активності споживчого попиту. При цьому існує певна закономірність, що фактор «якість» стає пріоритетним при досягненні суспільством або окремими учасниками певного рівня добробуту.

Відповідно до сучасної теорії управління [1, с. 10]:

– якість – це сукупність технічних, економічних та естетичних характеристик продукції, які визначають її здатність відповідати певним потребам згідно з призначенням;

– якість – це однорідність товарів та послуг, що надаються відповідно до очікуваних стандартів.

Безперечно, якість – це синергія деяких споживчих властивостей. Вона визначає потенційно можливий корисний ефект для споживачів, який складається з багатьох факторів, що залежать від специфіки послуг.

Якість послуг екстремального туризму – це комплексна категорія. Вона формується із двох складових:

– безпосередньої якості послуги, що включає якість обслуговування, якість вражень, якість обладнання та інвентарю, професіоналізму супроводжуючих осіб;

– якості забезпечуючих послуг до яких відноситься можливість і якість подолання форс-мажорних ситуацій - це можливість отримання допомоги та компенсації втрат з метою мінімізації негативних наслідків. Фактичного настання цих подій може і не бути, але гарантія забезпечення їхньої якісної нейтралізації має бути [2].

Загалом, згідно з сучасною теорією управління, фактори якості можуть бути класифіковані наступним чином [1, с. 24]:

- за сферою виробництва: на фактори, що належать до сфери матеріального виробництва, та фактори, що відносяться до сфери послуг;
- за призначенням: на технічні та функціональні фактори;
- за рівнем значущості: на критичні та некритичні фактори;
- за керованістю: на керовані, частково керовані та некеровані фактори.

З наведених вище класифікацій, найбільш значущим бачиться розподіл чинників якості послуг екстремального туризму на критичні та некритичні, оскільки чинники першої групи визначають можливість вважати послугу послугою, і навіть встановлюють граничні (нижню і верхню межі) умови її виробництва та споживання. Наприклад, критичним фактором якості будь-якої послуги є її «безпека» для споживача та «відсутність наслідків споживання послуги» для суспільства. Фактори другої групи, некритичні, мають свою значущість при зіставленні продукції та послуг з аналогами, оскільки саме за даними факторами споживачі можуть ідентифікувати одні товари та послуги від інших.

В цілому, сприйняття та оцінка рівня якості – це процес досить суб'єктивний, оскільки він багато в чому залежить від індивідуальних очікувань та сприйняття рівня обслуговування. При цьому слід враховувати, що методики, розроблені для сфери матеріального виробництва, можуть застосовуватися для контролю технічної якості товарів та послуг, тоді як функціональну якість послуг можна оцінити виключно експертним шляхом щодо кінцевих відчуттів споживача. В цілому ж оцінка якості, по суті, полягає у визначенні та зіставленні нормативного та фактичного рівня якості послуг з позицій наявності в ньому властивостей, що задовольняють запити споживачів.

Як показують дослідження, найбільш значущими для споживачів факторами якості послуг в екстремальному туризмі є наступні [3]: рівень технологічного ризику; наявність ефективної системи дій у форс-мажорних ситуаціях; технічний стан обладнання; можливість отримання первинної медичної допомоги; якість харчування.

Найменшою мірою споживачі співвідносять якість послуг екстремального туризму з «рівнем своєї підготовки». Можна припустити, що це є наслідком низького рівня туристської грамотності населення, через яку багато споживачів не усвідомлюють суттєвих відмінностей послуг

екстремального туризму від інших видів туризму. Для всіх видів екстремального туризму характерний надзвичайно низький рівень «безпеки», «технічного стану обладнання». Оскільки традиційно, заощаджуючи на витратах, орієнтуючись на потокове обслуговування, займаючись організацією туристичних заходів за допомогою «сірих» схем, туристичні компанії не приділяють достатньої уваги питанням безпеки туристів і дотриманню законодавства, що призводить до збільшення кількості нещасних випадків, включаючи випадки з летальними наслідками. У цілому, наявність зазначених проблем негативно позначається лише на рівні споживчої привабливості послуг екстремального туризму, оскільки їх наслідком є низький рівень якості послуг екстремального туризму.

Таким чином, якість, як важлива споживча характеристика послуг екстремального туризму, залежить від ряду груп факторів, що органічно впливають на функціонування технічного прогресу з надання послуг екстремального туризму, а в подальшому на організаційні та економічні складові всього процесу надання послуг, його організацію та управління якістю турпродукту в екстремальних умовах. При цьому необхідний процес ранжування загальних факторів якості для визначення першочергових завдань щодо його покращення.

Бібліографічний список:

1. Кудря Н.Є. Управління якістю в туризмі : підручник. К.: Центр учбової літератури, 2019. 328 с.
2. Бут Т.В. Визначення проблем та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. № 1 (07). С. 18-30.
3. Паньків Н., Дрозд Н. Тенденції розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. Том 1. С. 130-145.

Кожухівська Р.Б.,

к.е.н., доцент,

Уманський національний університет садівництва

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сільський зелений туризм – це вид туризму, що передбачає відпочинок у сільській, курортній чи природоохоронній місцевостях з використанням належно облаштованих приватних садиб чи інших закладів розміщення. Зелений туризм відкриває нові можливості. Городяни їдуть у села чи хутори пожити зовсім іншим життям. Це повернення до першоджерел. Краса сільських пейзажів, близькість річок, озер, лісів, гір, відсутність стресів та метушні, здорове харчування добре впливають на людину, зміцнюють її духовно і фізично. Це одна з переваг зеленого туризму [1, с. 89]. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні є актуальною темою сьогодні,

Апробація результатів дослідження

ВСЕ БУДЕ УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Полтавський державний аграрний університет

Кафедра обліку і оподаткування

«БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АНАЛІЗ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН»

Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-
практичної конференції

ПОЛТАВА 2024

Продовження додатку 2

УДК 657

Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін:
Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції.
31 жовтня 2024 р., м. Полтава, / Полтавський державний аграрний університет.
Полтава: ПДАУ, 2024. 1508 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова організаційного комітету: КАНЦЕДАЛ НАТАЛІЯ – к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Полтавського державного аграрного університету

Секретар організаційного комітету: ЛЕГА ОЛЬГА – к.е.н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування Полтавського державного аграрного університету

Члени організаційного комітету:

ГНАТИШИН ЛЮДМИЛА – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування Львівського національного університету природокористування

ДУБІНІНА МАРИНА – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування Миколаївського національного аграрного університету

ЗАЙЦЕВ ЮРІЙ - д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету

ЗОРЯ ОЛЕКСІЙ - д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету

КОБЕЛЄВА ТЕТЯНА – д.е.н., професор, професор кафедри економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ПЕРЕРВА ПЕТРО - д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

СЛАВКОВА ОЛЕНА - д.е.н., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Сумського національного аграрного університету

СУК ПЕТРО - д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ХОМИН ПЕТРО – д.е.н., професор, професор кафедри обліку та аудиту Тернопільського національного університету ім. Івана Пулюя

АРАНЧІЙ ДМИТРО - к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету

БЕЗКРОВНИЙ ОЛЕКСАНДР – декан факультету обліку та фінансів, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету

ГУБАРИК ОЛЬГА - к.е.н., доцент, в.о. зав. кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ПРИЙДАК ТЕТЯНА– к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Полтавського державного аграрного університету

ПРОКОПИШИН ОКСАНА – к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування Львівського національного університету природокористування

СКИБА ГАННА - к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Навчально-наукового Інституту управління, економіки та бізнесу «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

СТАМАТ ВІКТОРІЯ - к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету;

ЯЛОВЕГА ЛЮДМИЛА – к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Полтавського державного аграрного університету

© Автори, 2024

© Кафедра обліку і оподаткування, 2024

© Полтавський державний аграрний університет, 2024

МАРЧЕНКО ЄГОР, здобувач вищої освіти
 Науковий керівник - **КОВАЛЕНКО ОЛЕКСАНДР**, к.пед.н, доцент,
 завідувач кафедри туризму,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми

ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Сьогодні сучасний споживач у спробі уникнути повсякденного соціального стресу та рутини все більше уваги приділяє природі, враженням, активному відпочинку, спорту у помірному ступені ризику. Комплексне задоволення даних потреб забезпечується через участь у різних видах екстремального туризму, що став останні два десятиліття досить масовим.

Ряд дослідників, зокрема Г. Богатирьова та інші, вказують на те, що все більш популярним у світі стає саме екстремальний туризм. Так, у Європі види туризму цієї групи стали розвиватися швидкими темпами та досягли масовості наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття [1, с. 24].

Разом з тим, екстремальний туризм має дещо неоднозначне (подвійне) значення у сучасному туристському споживанні. Його масові види, як підтримуючі, присутні на більшості вітчизняних курортів, що спеціалізуються в основному на пляжному або лікувально-оздоровчому туризмі. Пропозиція послуг екстремального туризму відбувається зазвичай через механізм екскурсійного обслуговування. Зокрема, на Одеському узбережжі в період високого сезону туристам і відпочиваючим пропонується, крім традиційного дайвінгу, катання на парашуті, в якості одноденної екскурсії – сплави річкою (рафтинг) або катання на конях. Окремі види екстремального туризму визначають спеціалізацію невеликих центрів туризму. Наприклад, гірськолижний туризм визначає туристичну спеціалізацію курортів Буковель, Яремче, Славське, Мигове. Лише у зимовий період з метою катання на гірських лижах ці курорти щороку відвідує до 100 тис. осіб. Даний вид екстремального туризму є досить масовим та економічно вигідним [2].

Сьогодні ж сукупний туристичний потік екстремальних видів туризму у нашій країні оцінюється як досить високий. Причому щонайменше 40,0% споживачів послуг екстремального туризму – це жінки.

На думку М. Мальської, Н. Паньків та А. Ховалко, в основному це зовсім молоді люди приблизно від 20 до 28 років, які просто прагнуть відпочивати, як їм подобається. Їм не важливий бюджет, їхня головна мета – це нові враження та емоції, що контрастують із повсякденністю і відрізняються від тих, які можна отримати на стандартному відпочинку. Вони прагнуть поміряти сили з небезпечними проявами природи. Це бізнесмени, що відбулися, і топ-менеджери, які прагнуть, по суті, до тих же вражень, що й молодь, але можуть собі дозволити дорогий екстрим, якісно організований, підготовлений індивідуально та оснащений за останнім словом техніки. Ці люди вирушають у трансконтинентальні експедиції, підкорюють Північний полюс чи полюють на акул. Багато хто звертається до незвичайних, захоплюючих видів відпочинку

вже після того, як їм набридло одноманітне лежання на пляжах, нехай навіть це пляжі Мальдів або Сейшел» [3, с. 53].

Це пояснює дедалі більше тяжіння попиту, особливо серед молоді та осіб які ведуть соціально активний спосіб життя, а також бізнесменів як осіб, найбільш схильних до синдрому накопиченої втоми, до спеціалізованих видів туризму, зокрема екстремального, які вони розглядають як основний інструмент подолання стресів. Ця тенденція характерна для всього світу.

З точки зору демографічних вікових характеристик перевагу спортивно-насиченому та активному туризму віддає молодь віком до 30 років. При визначенні деталізації переваг у частині туризму та відпочинку в горах, то на сьогодні туристи віддають перевагу наступному: похід на один і більше днів, у тому числі на конях; екстремальні екскурсії (екскурсії на гелікоптері, парасайлінг, джипінг та інші). Також не можемо не зазначити про те, що існує наступна залежність: чим вищий рівень доходу людини, тим більше переваги надається релаксаційним видам туризму.

Високий інтерес споживачів до послуг екстремального туризму дозволяє одночасно констатувати його фактичну масовість. Однак, в Україні масовим екстремальний туризм не може бути апріорі з низки об'єктивних причин, передусім, обмеженої пропускнуої спроможності туристських ресурсів, відсутності достатнього обсягу інфраструктури, сезонності та іншого. Проте даний вид туризму може бути достатньо масовим, щоб забезпечити необхідний рівень економічної ефективності для бізнесу. Досяжність завдання забезпечення певного рівня масовості можлива хоча б тому, що ще 40 років тому екстремальний туризм становив основу внутрішнього туризму країни.

Сучасна методологія та методика екстремального туризму опрацьовані виключно в частині технології організації маршрутів, але ніяк не з точки зору організації ефективного управління та розвитку. Досі екстремальні види туризму розглядаються як надспеціалізовані, але не масові. Відсутні механізми їх регулювання, які здатні забезпечити реалізацію їх реального економічного та соціального потенціалів та можливостей. І у зв'язку з цим існує гостра необхідність забезпечення не лише залучення споживачів до сегменту послуг екстремального туризму, а й пропозиції послуг належної якості, здатних підвищити конкурентоспроможність як окремих туристичних центрів та центрів туризму, так і національної індустрії туризму в цілому.

Список використаних джерел:

1. Богатирьова Г. А., Головань М. Г., Горіна Г. О., Литвинова-Головань О. П., Снігур К. В., Крижимінська Є. Г. Спеціалізований туризм : навчальний посібник. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2022. 270 с.
2. Кізюн А. Тенденції розвитку світового екстремального туризму : проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2021. №29. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-23> (дата звернення 22.10.2024 р.)
3. Мальська М. П., Паньків Н. М., Ховалко А. Б. Світовий досвід розвитку туризму : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 243 с.

ВСЕ БУДЕ УКРАЇНА

Касьянова Кароліна. Науковий керівник - Цвілий Сергій Вплив персоналу на якість послуг в туризмі та гостинності.....	1417
Коваленко Олександр Крос-культурний менеджмент у діяльності підприємств сфери туризму: сучасні тенденції розвитку.....	1420
Коваль Вадим. Науковий керівник - Цвілий Сергій Інноваційний туризм: адаптація закордонного досвіду.....	1422
Котляр Софія. Науковий керівник - Цвілий Сергій Інновації в забезпеченні сталого розвитку туризму.....	1425
Красномовець Вікторія Ефективна робоча культура як елемент соціальної стійкості підприємства сфери гостинності	1428
Марченко Єгор Науковий керівник - Коваленко Олександр Екстремальний туризм в системі сучасного туристичного бізнесу	1430
Мурзаєва Єлизавета Науковий керівник - Миронов Юрій Поняття й особливості анімаційної діяльності.....	1432
Пащенко Алєся, Черницька Ольга. Науковий керівник - Соколовська Олена Досвід міжкультурної комунікації в контексті розвитку подієвого туризму..	1434
Романько Владислава. Науковий керівник - Тютюнник Юрій Світові тенденції у розвитку круїзного туризму.....	1437
Савчук Олександр, Савчук Петро Науковий керівник - Романчук Людмила Маркетингові комунікації в діяльності ресторанного бізнесу	1440
Сердюк Юлія. Науковий керівник - Левковець Наталія Ризики в міжнародному туризмі: роль страхування у захисті подорожуючих.....	1443
Соловей Ірина Шляхи підвищення конкурентних переваг України на світовому ринку туристичних послуг.....	1445
Яценко Дмитро. Науковий керівник - Тютюнник Світлана Туризм та готельно-ресторанна справа.....	1448

1506

9. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Клименко Анна Проблеми формування професійної компетенції спеціалістів обліково- аналітичного профілю.....	1452
Пашкевич Марина, Шишкова Діана Актуальні методи тайм-менеджменту в підготовці фахівців обліково- економічного профілю.....	1455

Апробація результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАТЕРІАЛИ

науково-практичної конференції
викладачів, аспірантів та студентів
Сумського НАУ

(14-18 квітня 2025 р.)

УДК 631.4(477.52-25(06))

Рекомендовано до друку науково-координацією радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 9 від 17.04.2025 р.)

Редакційна колегія:

Данько Ю.І., д.е.н., професор
Ярошук Р.А., к.с.-г.н., доцент
Бричко А.М., к.е.н., доцент
Думанчук М.Ю., к.т.н., доцент
Кисельов О.Б., к.с.-г.н., доцент
Масик І.М., к.с.-г.н., доцент
Михайліченко М.А., к.і.н., доцент
Срібняк Н.М., к.т.н., доцент
Степанова Т.М., к.т.н., доцент
Шкромада О.І., д.вет.н., професор

М 34 **Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14-18 квітня 2025 р.). – Суми, 2025. – 467 с.**

У збірку увійшли тези доповідей науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету.

Для викладачів, студентів, аспірантів інших навчальних закладів.

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів з дозволу редакції.

Друкується в авторській редакції

© Сумський національний
аграрний університет, 2025

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Марченко С. В., студ. 4 курсу ФАТП
 Науковий керівник: доцент О. В. Коваленко
 Сумський НАУ

Актуальність проблеми якості послуг в системі екстремального туризму невпинно зростає, відображаючи сучасні тенденції розвитку туристичної індустрії. З кожним роком все більше людей прагнуть до активного відпочинку, шукаючи нові емоції та враження.

Екстремальний туризм, як ніякий інший вид туризму, має високий потенціал, але водночас пов'язаний з підвищеним ризиком. Тому, якість послуг в цій сфері набуває особливого значення, адже від неї залежить не тільки комфорт, але й безпека учасників. Недостатній рівень кваліфікації інструкторів, неякісне обладнання, відсутність належного медичного забезпечення можуть призвести до серйозних наслідків. В умовах зростаючої конкуренції, компанії, що надають послуги екстремального туризму, повинні постійно вдосконалювати свою роботу, запроваджувати нові технології, та підвищувати рівень безпеки. Крім того, важливо враховувати етичні аспекти, та принципи сталого туризму, щоб зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь.

Таким чином, забезпечення якості послуг в екстремальному туризмі є не тільки питанням конкурентоспроможності, але й питанням відповідального ставлення до безпеки клієнтів та збереження навколишнього середовища.

Забезпечення якості послуг в системі екстремального туризму – це складний та багатограний процес, що вимагає особливої уваги до деталей. Адже в цій сфері на карту поставлено не лише комфорт, а й безпеку клієнтів. Перш за все, як ми вже зазначали вище, ключовим аспектом є кваліфікація інструкторів та гідів. Вони повинні мати не лише глибокі знання та досвід у відповідному виді екстремального спорту, але й вміння чітко та спокійно інструктувати учасників, а також діяти в екстремальних ситуаціях. Важливим є ретельний відбір та обслуговування обладнання. Воно повинно відповідати найвищим стандартам безпеки та регулярно перевірятися на справність.

Організатори екстремальних турів повинні розробляти детальні плани маршрутів, враховуючи погодні умови, рівень підготовки учасників та потенційні ризики. Надання якісної першої медичної допомоги є обов'язковим. Інструктори повинні володіти навичками надання першої допомоги, а аптечки повинні бути укомплектовані необхідними медикаментами. Страхування є невід'ємною частиною екстремального туризму. Воно забезпечує фінансовий захист учасників у разі нещасних випадків.

Комунікація з клієнтами повинна бути чіткою та відкритою. Учасники повинні бути повністю поінформовані про потенційні ризики та вимоги до участі. Збір відгуків від клієнтів є важливим інструментом для покращення якості послуг. Дотримання етичних норм та принципів сталого туризму є важливим для збереження природних ресурсів та культурної спадщини. Впровадження сучасних технологій, таких як GPS-навігація та системи зв'язку, може підвищити безпеку та комфорт турів. Постійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу є необхідним для забезпечення високого рівня послуг. Співпраця з місцевими громадами та організаціями може сприяти розвитку відповідального екстремального туризму. Розробка та впровадження стандартів якості для екстремального туризму є важливим для забезпечення єдиного рівня послуг.

Проведення регулярних аудитів та перевірок є необхідним для забезпечення відповідності послуг стандартам якості. Створення системи управління ризиками є важливим для запобігання нещасним випадкам. Надання послуг згідно індивідуальних потреб клієнта. Забезпечення доступності послуг для людей з особливими потребами. Робота з досвідченими постачальниками послуг. Надання сервісу, що перевищує очікування клієнта. Створення позитивного та незабутнього досвіду для клієнтів.

Таким чином, підсумовуючи усе зазначене вище, можна зробити наступні висновки про те, що в умовах стрімкого розвитку туристичної індустрії, екстремальний туризм стає все більш популярним, але водночас вимагає підвищеної уваги до питань якості та безпеки. Зростання конкуренції на ринку вимагає від компаній, що надають такі послуги, постійного вдосконалення та інновацій. Недостатня кваліфікація персоналу, неякісне обладнання або відсутність належного медичного забезпечення можуть мати серйозні наслідки для учасників турів. Тому, інвестиції в навчання персоналу, оновлення обладнання та розробку ефективних систем безпеки є критично важливими. Крім того, важливо враховувати етичні аспекти та принципи сталого туризму, щоб забезпечити збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Таким чином, забезпечення високої якості послуг в екстремальному туризмі є не лише питанням конкурентоспроможності, але й питанням відповідальності перед клієнтами та суспільством.

Загалом, забезпечення якості послуг в екстремальному туризмі – це безперервний процес, що вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змінних умов.

Прокопенко Р. А. ВПЛИВ ГУСТОТИ СІВБИ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА ПШЕНИЦІ ЯРОЇ В УМОВАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	101
Сивак Я. П. ВПЛИВ МІКРОДОБРИВА ТА РЕГУЛЯТОРА РОСТУ НА ВРОЖАЙНІСТЬ ТЮТЮНУ	102
Цеділкин А. В., Шайденко П. В. ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ ТА КОМПЛЕКСНОГО МІКРОДОБРИВА НА ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЗЕРНА СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	103
Авершина Д. С. СУЧАСНІ ТУРИСТИЧНІ ТРЕНДИ	104
Алейнова П. Д. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ БОЛГАРІЇ ТА РУМУНІЇ	105
Беримець О. С. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	106
Будьонний В. Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ ..	107
Борт М. Г. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ	108
Ващенко В. Р. НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ	109
Віленський В. О. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА СПІВПРАЦЯ У ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ	110
Войтенко І. О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	111
Гетьман Х. С. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ НІМЕЧЧИНИ ТА ІТАЛІЇ	112
Дрозденко А. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПОЛЬЩІ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ЗМІЦНЕННЯ ЇЇ ПОЗИЦІЙ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ	113
Іщенко Ю. Ю. ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ	114
Кожушко А. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ	115
Коваленко В. І. СТАЛІСТЬ ДОВКІЛЛЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ТРЕНД	116
Лагуткіна М. В. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ НІДЕРЛАНДІВ ТА ЧЕХІЇ	117
Лесик Л. О. ІНТЕРАКТИВНІ МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД	118
Лесик Л. О. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	119
Лесик Л. О. ЯПОНСЬКИЙ ПІДХІД РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	120
Марченко Є. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ..	121
Набієва Д. В. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ: СТАН І ПРОБЛЕМИ	122
Оксененко Є. О. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ	123
Пташніченко С. О. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РИМУ	124
Рахмаїл М. О. ГІРСЬКИЙ ТУРИЗМ В КАРПАТАХ	125
Река В. О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КІННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС	126
Ростока В. С. ПРИГОДНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	127
Сердюк Є. І. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	128
Слинько Р. М. ФЕШН-ТУРИЗМ В УКРАЇНІ	129
Стасюк І. О. АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ	130
Таран Д. Ю. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ	131
Ткаченко Ж. В. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ РЕКЛАМИ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	132
Шейкіна П. ІТАЛІЯ. ОСОБЛИВОСТІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	133
Шейкіна П. С. РЕКЛАМА ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	134
Шкурко К. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	135
Мордань А. О. АНАЛІЗ ВИДОВОГО ТА СОРТОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ РОДУ SYRINGA L В САДОВО-ПАРКОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ	136

БІОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Рубцов І.О. ОСОБЛИВОСТІ РОСТУ І РОЗВИТКУ РЕМОНТНИХ ТЕЛИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРОДИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ	138
Рубцов І.О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-КОРИСНИХ ОЗНАК СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ ЧЕРВОНО-РЯБОЇ НА СУМЩИНІ	139
Рубцов І.О. ФОРМУВАННЯ БАЖАНОГО ТИПУ ХУДОБИ СИМЕНТАЛЬНОЇ ПОРОДИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ	140
Кроковний І., Кучеренко А. ВПЛИВ ОСНОВНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА НА ЙОГО ЯКІСТЬ	141
Гончар В'ячеслав СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА	142
Бельченко А.С. МОЛОЧНА ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ В УМОВАХ ТОВ "КОМИШУВАТСЬКИЙ МОЛОЧНИЙ КОМПЛЕКС"	143
Єльцина С.В. РОЛЬ ІЗРАЇЛЬСЬКИХ КІНОЛОГІЧНИХ КЛУБІВ У РОЗВИТКУ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	144

Декларація академічної доброчесності

Я, Марченко Єгор В'ячеславович, студент групи ТУР 2101-1 Сумського національного аграрного університету зобов'язуюсь дотримуватися принципів академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи. Я поінформований, що у разі порушення мною академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи повинен буду нести академічну та/або інші види відповідальності і до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин, в тому числі, кваліфікаційна робота може бути анульована з наступним відрахуванням із університету.

Також усвідомлюю, що до мене у майбутньому може бути застосована процедура позбавлення ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації, якщо свідомо вчинене порушення академічної доброчесності не буде виявлено під час перевірки кваліфікаційної роботи на наявність текстових запозичень відповідно до встановленої в університеті процедури з використанням ліцензованих програмних продуктів.

07.10.2024 р.
